

UNIV. BIBLIOTK
* 1067 *
HELSINGFORS

Prostens och Kyrko: Herdens

I Tornå

MAG. JOHANNIS J. TORNÆI

Beskrifning,

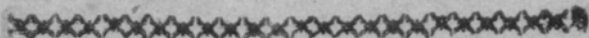
Öfver

Tornå och Bemi

Lappmarker.

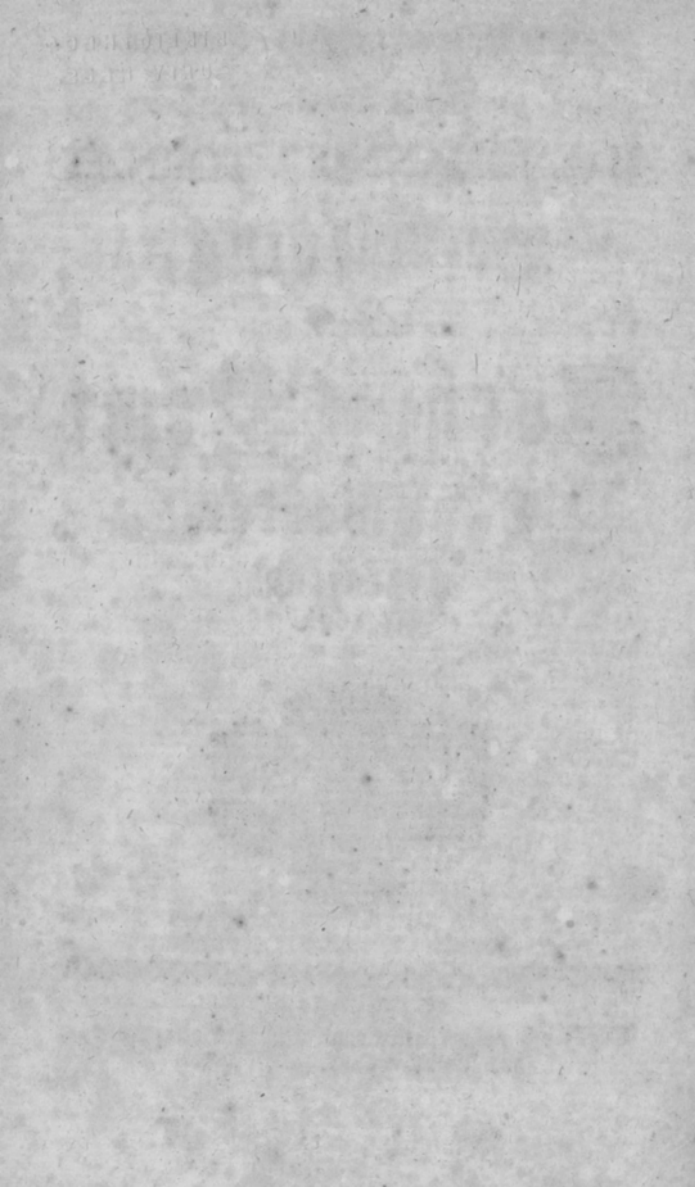
Författad.

År 1672.

Stockholm,

Tryckt och utlagd uti Kongl. Ziaska Boktryckeriet,
hos JOH. ARV. CARLQVEM, 1772.

Utgifwarens Företal.

Berättelser om Folkslags seder, lynnen, böjelser, hushållning och lefnadsfatt, samt om Länders art och beskaffenhet, hållas allmänt i värde af dem, som högafta wetenskaper, bland hwilka den, som wisar sättet at rätt känna människor; människliga snillets uppfinnings gåsna och tanke-kraft, i särskild belägenhet; huru wisa slägter dragit sig tillsammans; efter hand förenat sig til et Folk; lämpat sig efter omständigheterna af orten, hwaruti de genom Förshynens sticket blifwit satte och så vidare; kan med skäl räknas, om icke för en af de yppersta; dock likwål för måst ledande til nyttig uplysning.

Under Nordiska Kronorna Sverige, Danmark och Ryssland, lefwer et Folkslag, som ifrån andra warit äfwen så mycket skildt i sina hemseder, som af Naturen söndradt från de flestas gemenskap, genom Landsortens aflågsenhet längst i Norden, nämligen Lapparne.

Om den delen af detta Folkslag, som lyder under Swenska Kronan, om deras Se-

Företal.

Det, Språk, omvändelse til Christna Religio-
nen, Handel, Hushållning Landets läge,
med mera; äro redan af tillige Skrifter dels
påbegynte, dels i Handskrift författade, dels
genom Trycket utgifne; dock ej så fullständige,
at ju ännu mycket torde kunna läggas dertil.
Jag wil, Swenska Lärdoms Historien til up-
lösning, anföra några af de förnämsta, om
hvilka jag funnat erhålla någon kunskap,
hwarwid jag dock förbigår Rudbeckii Atlantica
och Olai Magni Historia om de Nordiska Folk-
slagen, som handla om Norden i gemen.

I. *Johannis Schefferi Lapponia, seu gentis regionis-
que Lapponum descriptio accurata, cum Figuris.* Tr.
i Frankfurt hos Christian Wolff, år 1673 in 4:to. Jag har
ock funnit densamma Tryckt dersammastådes år 1674,
och 1677, in 4:to. Ut den varit ganska begärlig,
synes ej allenast af de så tätt på hwarandra fölgde
Uplagor; utan ock af de flera Öfversättningår som
gjordes derutaf innom så år. Den blef straxt öfwer-
satt på Engelska och med et särskildt Företal Tryckt
i Oxford År 1674. Erasmus Francisci gjorde deraf nå-
gra utdrag, dem han på Tyska gaf ut i Nurenberg
År 1674. 8:vo, och samma År utkom jämwäl he-
le Boken öfversatt på Tyska in 4:to. I Hans Ex-
cellence Herr Riks Rådets och Öfwerste Mar-
skalkens m. m. Gref ADAM HORNS kostbara Bok-
förråd på Fogelwit, finnes Beschreibung von Lap-
land, Tryckt 1675, hvilken förmodeligen är en för-
nyad Uplaga af nyhånunda Tyska öfversättning. Så
är derefter utgafs den på Fransyska, under Titul:
*Histoire de la Laponie par Jean Scheffer, traduite en
Francois par le P. Lubin.* Paris 1678, 4:to. Den
finnes i Kongl. Bibliotheket här i Stockholm.

Företal.

2:o Olavi Petri Niuremii *Descriptio Lapponia*, finnes i Manuscript i Upsala Academies Bibliotheca. Se *Dissert. de Westro-Bothnia*, p. 20. 21.

3. Johannes Renhorn, som varit Præfectus Lapponum, har också skrivit *De Origine Lapponum*, som likväl icke lär vara tryckt; men hans afhandling öfver ropas i nämnda *Diff. De Westro-Bothnia* pag. 21.

4. S. Rhen, fordom Pastor i Lappland, har efter samme Auctors berättelse författat en *Descriptio Lapponia*. Cit. *Dissert.* p. 21. in not.

5. Damiani à Goës, Equit. Lusitani, *Deploratio Lappiana gentis & Lappia descriptio*, är tryckt på 1500 Talet tillika med hans *Vol* kallad: *Fides, religio moresque Aethiopum &c.* Hwad är första uplagan stedt, är obekant. Sedan finnes den vara tryckt i Löwen, 1540, och 1544 in 4:to, samt i Cöln 1574, 8:vo. Denne Lärde Portugis tilbragte 24 år på resor och beskickningar. I Dantsig träffade han Bröderna Johannes Magnus och Olaus Magnus, blef deras vän och nungicks sedan med dem i Vicenza. Efter de under rättelser han fick af dem, sammanskref han denna lilla Skrift, hvaruti han föreställer Påstven Lapparnes olycka i anseende til Religionen. Se *Jöchers Gel: Lex. Chaufepied Supplem. au Dict. de Bayle* voc. *Goes*. Hans Skrift criticeras både af Schefferus och i *Diff. de Westro-Bothnia*.

6. Olavi Rudbecki, *Filii*, **NORA SAMOLAD**, *sive Lapponia Illustrata & Iter per Uplandiam, Gestriciam, Helungiam, Medelpadiam, Angermanniam, Bothniam, tam occidentalem & huic annexam Laponiam Lulensem, quam Septentrionalem, cum Laponia Tornensii, & Orientalem, item Finlandiam, Alandiam &c. accurate exponens singularum quidem regionum situm & incolarum ingenium, inprimis autem Laponum cum habitum corporis, tum animi indolem, quin & religionem, mores, linguam, conversandi rationem, primam-*

Företal.

que Originem. Atque simul tradens Animalium, Herbarum & Minerarum diversitatem, montium quoque & sylvarum, lacuum, paludum, fluviorum atque catarrharum naturam & amoenitatem. Nec non pro re nata, quæ ex antiquitatibus eruditioneque reliqua elegantiore scitu jucunda sunt, nec profus indigna, subinde inspergens. Opus certis libris partibusque distinctum. Cui ad calcem Glossarium Laponicum accedit, cum inscriptione *Lapo Hebraizans* in Septentrione, Figuris æneis ligneisque ornatum, & propriis impensis editum. Upsalæ Anno Salutis per Christum reparatæ 1701 qui nobis est Secularis.

Efter:

Olof Rudbecks Sonens *NORA SAMOLAD* eller uplyste Lapland, med resan igenom Upland, Gestrifland, Medelpad, Ångermanland, Västerbotten, Pule-Lapmark, Norrbotten, Torne-Lapmark, Österbotten, Finland, Island, ic. Hwarutinnan wål alla dessa Landskapers beskaffenhet och inbyggare; dock likwål i synnerhet Lapparne, så til deras Kynne, som Lynne-Lag, Gudstjenst, Seder, Språk, Lefnadsart, första Härkomst, Djur, Orter, Bergarter, Fjällar, Skogar, Sjöar, Träsk, Forsar och Floder, ibland andra små infall och gahsambheter föreställas och på det nogaste beskrifwas; uti wisa flocker fördeld, och wid ändan försedd med en Lappsk Ordebok, kallad den Hebraiska Lappen uti Norden: Alt igenom med sköna Kopparstycken och träsnidt utsirad, och på egen bekostnad uplagd uti Upsala, År efter Christi Byrd 1701. Det oss nu åsith år. 79 sid 4:to, på Latin och Swenska.

Denna Skrift som kallas och är rar och sällsynt (Se Catalog. Hist. Fresn. Menck. p. 472. Acta Erudit. 1703. pag. 286 seq.) är allenast början til et stort Werk, som efter Auctorens upsåt, skulle bestå af 12 Delar; men den olyckliga wädelden, som lade Upsala Stad i aska År 1702, kom imellan, så at ej
mer

Företal.

mer deraf kunde utgifwas än denna första Flocken, hwilken blott innehåller Resan genom Upland til Elf-Skarleby. Doct. Rudbeck antrådde resan på Konung CARL XI:tes befallning den 21 Maji 1695, i sällskap med unga Grefvarna Jacob och Carl Gyllenborg, samt 2 Ritare, af hwilka den ene war en Medicus wid namn Anders Holtzbom. Som olyckan betagit efterwerlden nåsian all underrättelse, om hwad han på denna Resa uträttat och i afstagit, will jag här meddela det som Cancellie-Rådet och Riddaren Herr Johan Jhre, uti sin Parentation öfwer Archiat. Rudbeck, hållen och tryckt i Upsala År 1741, derom anfördt. Orden lyda så:

Sequenti Anno (1694.) quum idem ille Rex clementissimus (CAROLUS XI.), ut suis ipse oculis solem supra horizontem inocciduum contemplaretur, ad ultimam usque Thulen penetrare, haud gravaretur, & non terram minus & aëra, quam cælum prodigiorum feracem arbitraretur, Rudbeckio nostro injunxit, ut eo se conferret, & quævis naturæ rariora phænomena solicite indagaret. Ille tanti Principis adeo exoptato imperio, statim ac anni tempestas viarumque ratio permisit, obsecundavit, & d. XXI Maji MDCLXXXV, svavibus itineris sociis usus generosissimis & excelsis quævis jam tum spirantibus, Domino *Jacobo Gyllenborg*, illiusque Fratre *Carolo*, nostræ jam Academiæ Cancellario illustrissimo Excellentissimoque, & duobus item Pictoribus, singula quæ visa forent penicillo excepturis, itineri se accinxit. Dici autem vix potest, quas sub eodem molestias devoraverit noster, antequam ad ultima Lapponiæ tesqua, per catarractas, abscessa montium altissimosque fluvios, non nisi concretis nivibus pontium loco instratis, superabiles, per sentes dumosque pedibus maximam partem perreptaverit. Sed sefellit tamen molestias hinc multiplex illa rerum varietas, quæ oculis ubique obvia fuit, inde adversus

Quosvis labores obfirmata & improbe omnia indagandi
 cupido. Quid autem singulis locis observaverit, vel-
 lem equidem - - ordine enarrare; nec factu id diffici-
 le foret, si omnibus perfecta numeris *Laponia* ejus
Illustrata lucem vidisset, ubi plenam hujus itineris hi-
 storiam ipse Duodecim voluminibus Latina Suetlicaque
 Lingua contexit. Sed, quæ plura alia, hunc quoque
Rudbeckiani ingenii foetum intercepti feralis incendii
 injuria, prima tantum parte, sed quæ discendi cupi-
 dum Lectorem in ipsis fere carceribus & ad Uplandiæ
 terminos destituit, jam superstitite. Ex hac vero promul-
 sude, quid integro opere præstiturus esset noster abunde
 colligitur. Habuissimus tum scilicet consummatam ejus
 regionis descriptionem; depictas nostris tum oculis con-
 spiceremus, quicquid naturæ ejus plagæ rari, quicquid aër
 & aqua insoliti, quicquid superstitis prodigiosi, quicquid
 prisca mortalium simplicitas rudis habet. Possideremus tum
 scriptorem, qui suis oculis, non quod Celeberrimo *Scheffere*
 accidisse deprehendit noster, intertis aliorum narrationibus
 fiderit: immo sciremus tunc, quod coronidis loco
 sibi indagandum sumserat, quæ genus & unde domo esset
 hæc sub ultimum Septentrionem projecta natio, coelo
 nobis multo quam sermone, corporis habitu moribusque
 propria. In ea scilicet opinione versabatur noster,
 deperditas, & toto orbe huc usque frustra quæsitas,
 Israëlitarum tribus, in his vicinisque tractibus sua quæ-
 sivisse latibula; quam conjecturam, quantumcunque
 locorum intercapedo dubiam primo intuitu reddere pos-
 set, ponderatæ tamen variæ nostri rationes adeo verifi-
 cilem reddunt, ut magno *Normanno* plurimisque aliis
 eruditis non potuerint non assensum extorquere. Cere-
 te si corporis formam & lineamenta intuemur, dum ce-
 teri septentrionales proceriori fere statura, flavis ca-
 pillis candidoque colore præditi conspiciuntur, illi sub-
 turidi, nigro crine pusilloque corpore sunt, ita quidem
 et inter centenos alios boreæ filios vel unicum Lap-
 ponem

ponem facile primoque intuitu dignoveris. Si in mores & vivendi rationem inquirimus, illi æque ac prisci ex Eberina gente mortales nomadicam vitam vivunt, animalibus non nisi mundis vescuntur, a menstruatae vel solo attactu religiose abstinent; ad morem orientalium pedibus sub corpore decussatim positis fessitant; lepra, Judæis peculiari morbo, conflitantur, lucro inhiant, commercia tractant, cetera libidinosi, fallaces, præfigiisque dediti. Si porro ad religionem, vel superstitionem potius, advertimus, lapidum truncorumque cultum, æque ac Judæi amplectuntur, usque ad tempora nostris propiora circumcissione, cultris lapideis facta, parvulos initiabant, diem sabbathi celebrabant, & hodieque paschali tempore agnum integrum assatum per familias cum azymis ipsi vicinique comedunt. Si linguam porro in consilium vocaverimus, illam ex Ebræa multum trahere, ad oculum demonstravit *Rudbeckius* noster, qui etjam non secus ac Troja profugii in novis sedibus altera Pergama falsumque Simoënta nuncupavere, eadem locorum nomina, quæ per Lapponiam inveniuntur, e Palæstina finitimisque regionibus, mutuo sumta deprehendit. *Ust hvad ester denna rosan blef bibehållit, bestod i några så ritningar och en kort Catalogus rariorum Plantarum, som finnes trycket i Act. Lit. Svec. Anno 1720. Se Linnæi Flora Lapon.*

7. *Nicolai Orns Lappländische Beschreibung, Tr. Hannover 1704. och Bremen 1707.*

Denne mannen har varit af ringa härkomst; men vid detta århundradets början reste han omkring en stor del af Europa, och kallade sig underständom *Prints von Lappland*, och ibland den stora *Birckarlen* (Magnus Birckarlus), hvilket synes af hans *Sendschreiben an seine Lands-Leute, Tryckt 1708*, som skal vara såsom Företal til Hans Beskrifning om Lappland. I sjelfwa beskrifningen påstår han, fast utan grund, „at Lapparne i gamla tider hafte

Företal.

„sina egna Konungar, och at alltid en af Birkarlarna
 „dertil blifwit utvald“. Jämför *Diss. de Westro-Both-*
nia, p. 22. in not.

8. *Job. Gerhard Schellers* Reisebeschreibung
 von Lappland und Bothnien. Jena 1727, hos
 Cöcker 6 ark. 8:vo. Se *Catal. Biblioth. Cederhamniæ.*
§ Fl. Lapon. in Prolegom.

9. *Jonæ Elie Ask*, *Dissert. De Urbe Uma et ad-*
jacentibus Paroeciis. Præfide Fab. Törner. Upsala
 1731. in 4:to.

10. *Petri Stecksenii Graan*, *Dissert. De Urbe Pi-*
rovio & adjacentibus Paroeciis. Præf. Fab. Törner.
 Upf. 1731. 4:to.

11. *Nic. Hackzell* *Diss. De Urbe Lula eique ad-*
jacentibus Paroeciis. Præf. Joh. Hermanffon. Upf.
 1731. 4:to.

12. *Erici Brunnii* *Diss. De Urbe Torna eique ad-*
jacentibus Paroeciis. Præf. Erico Alstrin. Upf. 1731,
 4:to.

13. *Jfrael D. Stecksenii* *Diss. De Westro-Both-*
nia, Præf. Fab. Törner. Upf. 1731. 4:to

14. *Petri Nicolai Matbesii* *Diss. De Ostro-Both-*
nia. Præf. Fab. Törner. Upf. 1734. 4:to. Dessa 6
 Disertationer kunna tjåna såsom hjelpmedel, til sam-
 ma Nordiska Ortens nogare kånnedom.

15. *Caroli Linnæi, Doct. Med. & Acad. Imp. Nar.*
Cur. Soc. FLORA LAPPONICA, exhibens Plantas
 per Lapponiam crescentes, secundum Systema Sexua-
 le collectas, in Itinere, impensis Soc. Reg. Litter.
 & Scient. Sveciæ, A. MDCCXXXII instituto, ad-
 ditis Synonymis & locis natalibus omnium, descri-
 ptionibus & Figuris rariorum, viribus medicatis & oe-
 conomicis plurimarum. Amstelædami apud Salomo-
 nem Schouten, MDCCXXXVII. 372 sidd. med. 8:vo
 utom Dedicat. til Societ. Lit. Upf. Prolegomena och
 12 i Koppar stuccna Tabeller.

Förlustes

Företal.

Förlusten af Archiat. Rudbecks Samlingar, Upväckte den Lärda Societeten i Upsala, at tänka på en ny beskickning til dessa orter. De som tillstyrkte densamma, woro i synnerhet Professor *Anders Celsus*, Prof. D. Ol. *Celsus* den äldre, och Archiat. Ol. *Rudbeck*. Irendet blef nuwarande Archiat. och Ridd. Herr von *Linné* updragit, som År 1731 begifwit sig från Upsala til Lund. I April månad år 1732 återkom han til Upsala och gjorde sig så dig til resan, den han anträdde d. 13. Maji 1732 ridandes, och utrustad endast med en LäderKappsäck, samt Papper, pennor och måttstocck. I Umeå lemnade han Landsvägen och for til Lycksele Lappmark, begaf sig sedan til Nithå, Lu-lå, genomwandrade des Lappmarker, for öfwer Själ-len in i Norrige, alt til Nord-Hafwet. Widare genom Tornå Lappmark til Tornå Stad, Ula, Wasa, Åbo, öfwer Åland och til Upsala, dit han ankome samma år i Novemb. månad. En del af de Samlingar han gjordt på denna resan behöll han sielf: en del fick Doct. *Celsus* i Upsala, *Sprekelson* i Hamburg, *Burman* i Amsterdam, *Clifford* i Hartecamp, *Gronovius* i Leyden och *Dillenius* i Oxford. I Herr Auctorens Företal finnes en kort och nöjsam beskrifning om Lapplands art och beskaffenhet. Innan Herr Archiat. och Ridd. hann sätta detta werk i fullständig ordning och utgifwa det genom Trycket, inlemnade han til förenämde Wetenskaps Societet: *Florula Lapponica, quæ continet brevem catalogum plantarum per Provincias Lapponicas, Westrobothnienses: Umensem puta, Pithoöensem & Tornoensem, observatum in itinere Lapponico, quod Soc. Reg. Litt. & Scient. Stipendio munitus perfecit 1732. Pars Prior.* Swilken år tryckt i Act. Lit. Svec. 1732. pag. 46-48.

16. *Journal d'un voyage au Nord, en 1736 & 1737, enrichi de Figures en taille-douces, par M:r Oubier,*

Företal.

Oubier, Prêtre du Diocèse de Besançon, Correspondant de l'Académie Royale des sciences. Amst. Tryckt hos H. G. Iöhrner 1746, 370 Sidd. 8:vo utom Dedic. Företal och Register. Är sedermera omtryckt i reg. 4:to.

16. *Jordens Figur upfunnen af Herrar de Maupertuis, Clairaut, Camus, Le Monnier, Ledaos möter af Kongl. Wetenskaps Academien i Paris, och Herr Abboten Oubier, correspondent af samma Academie, samt af Herr Celsius Kongl. Astron. Professor i Upsala, igenom de på Konungens i Frankrike befäklning wid Norra Polcirkelen gjorda observationer.* Utgifwit af Herr de Maupertuis. Öfversatt af Fransyskan. Stockh. Tryckt hos Joh. L. Horrn., 1738, 68 Sidd. 8:vo. Öfversättaren är Herr Direct. Anders Hellant.

18. *Arvid Ehrenmalms Resa genom Westers Norrland til Usele Lappmark.* Stockh. 1743. 8:vo.

19. *Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lappmarker, innehållande Fort underrättelse så wäl om landets belågenhet och bestäffenhet i gemen, som des Inwånares tilstånd och hushåldning, deras seder, maner och lefnadsart, samt laster och widsteppelser, m. m. framgifwen af Magist. Pehr Högström, Mission. och Kyrkoherde wid Selliware.* Stockh. tryckt på Direct. L. Salvii kostnad 1747 8:vo.

Af alla egenteligen så kallade beskrifningar om dessa orter, är denna förmodeligen den fullständigaste, och har mycket wunnit allmänhetens förtroende. Uret efter utgafs densamma på Tyska under följande Titul: *Mag. Petr. Höchströms Missionarii und Pastoris in Selliware Beschreibung von dem unter Schwedischer Crone gehörigen Lappland, in sich fassend einen Kurzen unterricht, sowol von*

Företal.

Des Landes beschaffenheit überhaupt, als auch von dem zustande der Einwohner, ihrer hushaltung, Sitten, manieren, lebensart, lastern und aberglauben, aus dem Schwedischen ins Deutsche übersetzt von *Templin*. Stockholm und Leipzig bey *Johan Friedr. Lochner* 1748, 328 sid. 8:vo, jämte en Carta och en Tabell som i Kopparstick föreställer en Lapp-Koja.

20. Kort berättelse om Lapparnes Björnsfänge, samt deras derwid brukade widskopelser. Utgifwen af *Pehr Piellström*, *Probsti* och *Kyrko-Herde* i *Lylsele*. Stockh. tryckt i *Wildiska Tryckeriet* 1755, 8:vo.

21. Afhandling om *Wästerbottens* och *Lappmarks* upodling, af *Herr Friedrich Fryxell*, *Kamrerare*. Tryckt 1771 i *Svenska Patriotiska Sällskapet's Handlingar*. Andra Stycket.

22. Om *Land- och Hjäll-Kyggarna* i *Sverige* och *Norrige*, af *Premier Ingenieuren Herr Nils Marelus*, är en i flera stycken fördelt afhandling, införd i *Kongl. Wet. Acad. Handlingar*, för åren 1771 och 1772.

Om Lapparnes omtvändelse til *Christina Lärans* handlas egenteligen i en *Dissertation*, kallad:

23. *Zelus Regum Septentrionalium in convertendis Lappis*. Præf. *And. Grönvall*, Resp. *And. Swedilius*. Ups. 1721. 8:vo.

Til Lapparnes undervisning i *Christina Lärans* funna följande böcker namngifwas:

24. *J. Tornæi Manuale Lapponicum*, Stockh. 1648, 8:vo. Hwarom mera här nedanföre.

25. *Ol. Graans Spösmål öfwer Catechesen för Lappmarken*, Stockh. 1667. 8:vo. Torde hända, at det är densamma som eljes i *Bokförteckningar* fallas: *Korta Frågor och Swar af Paulini Thesaurus Catecheticus*, på *Lappiska*, af *Graan*, Tryckt St. 1668. 8:vo.

Företal.

26. *Pet. Fjellströms Lappiska Öfversättning af Doct. Swebelii Förklaring öfwer Lutheri lilla Cateches. Stockh. 1738. 8:vo.*

Underrättelse om Lappiska Tungomålet, kan inhemtas af dessa:

37. *Pet. Fjellströms Grammatica Lapponica, St. 1738. 8:vo.*

28. *Ejusdem Dictionarium Sveco Lapponicum. St. 1738. 8:vo.*

29. *Joh. Obrlings Dissert. kallad Observationes in Orthographiam Lapponicam. Præs. Joh. Jbre. Upl. 1742. 4:to.*

30. *Henrici Ganandri Grammatica Lapponica. St. 1743. 8:vo.*

Men ibland alla dessa, och tör hända ännu långt flera, som angå Lappland, tyckes den Beskrifning som här framgifwes, efter jämt 100 års förlopp, sedan den blef författad, förtjäna et ypperligt rum. Den är en af de äldsta, som hos oss blifwit i penman fattad, är upsatt efter kännares anmodan och af en som länge wistats i orten, samt kunnat berättat det hwartil han sjelf warit åsyna vittne. Tornå och Kemi Lappmarker äro wäl endast Auctorens föremål; men han har desto omständeligare utfördt deras tillstånd, för sin tid. Af några ställen i Berättelsen synes, at den blifwit upsatt på då warande Kongl. Antiquitets-Collegii begäran; men finnes sedermera icke wara genom Trycket allmän gjord. Et Exemplar deraf i Handskrift, förwaras ännu i Kongl. Antiquitets-Archivo, under Titul:

tul: *Joh. J. Tornæi, Past & Præp. in
 Tornæa Berättelse om Lapparnas ur-
 sprung, seder och Gudstjenst, med hwad
 mera curiosit härwid kunde wara at obser-
 vera och i afctaga, författad på Kongl.
 Antiquitets-Collegii Åstundan, år 1672,
 eller som framl. Herr Cancell. Råd. och Ridd.
 von Stiernman, densamma anfördt: Berät-
 telse om Lappmarkerna och dess tilstånd.
 Biblioth. Svio-Goth. p. 797. Men wid ut-
 gifwandet häraf har jag nyttjat et Manuscript,
 som tyckes varit framledne Probstsen Tornæi
 eget *Original-Concept*, hwilket är funnit i
 Hans Exc. Kongl. Rådets och Cantzli-Præ-
 sid. Gref BENGTT OXENSTIERNAS efter-
 lemnade Paper. Hufwud: Titulen har jag
 ändrat efter arbetets beskaffenhet och innehåll:
 Auctorens egen Titul finnes wid Documentets
 början. Märkeligt är, at Profess. *Schefferus*
 i sin Lapponia, som utkom året efter, sedan
 denna beskrifning war färdig, i åtskilliga sty-
 ken betjänt sig af detta arbete.*

Auctoren Magist. *Joh. Jonæ Tornæus*, som
 efter wäl anlagda Studier wid Kgl. Acad. i Up-
 sala, bles Past. och Præpos. i Tornå d. 17 Jan.
 1640, har med mycket beröm förestått dessa För-
 samlingar intil sin död d. 16 Jul. 1681. At han
 med döden afgått år 1671, som det berättas i
 Diss. De Torna, p. 19, låter wara utan grund.
 Hans Skrifter äro, enl. C. R. v. Stiernmans
 anteckning, Biblioth. SvioG. p. 796, följande: 1.

Företal.

1. Disputatio Planetaria de Stella Marte, Præf. Ge-
krinius. Pro gradu. Ups. 1632. 4:to.

2. Manuale Lingva Lapponica conscriptum, in
quo continentur. 1. Psalmi Davidis. 2. Salomonis pro-
verbia. 3. Liber Sapientiæ. 4. Syracides. 5. Catechis-
mus Lutheri. 6. Rituale Ecclesiæ. 7. Evangelia & Epi-
stolæ. 8. Historia Passionis Christi. 9. Desolatio Hiero-
solymorum. 10. Cantiones & Psalmi Rythmice. St.
Tryckt af Henric Kejser på Kongl. Befohlnad 1648.
4:to.

Författaren sjelf anför mera om denna Bok i
sijlfwa Beskrifningen.

3. Narratiuncula de Lapponibus, eorumque mori-
bus ac indole. *Mscrpt.* Den har funnits i Profess.
Schefferi Boksamling. Se Hans Svec. Literat. (Edit.
Molleri.) pag. 157.

4. En widlystigare Berättelse om Lappland och
dets belägenhet. *Mscr.* 103. Sid. 4:to. Efter Schef-
feri utsaga har den funnits i Kongl. Bibliotheket
och i hans enskilda; och är utan twifwel densamma,
som här lemnas det Allmänna i händer.

At Skriften här och där är något gammal, och
liknar förledna århundradets smak, i anseende til inbland-
ning af Latin, samt genom Enallage Numeri & persona-
rum, så wäl som andra talesätt understundom wiser från
nu warande bruk och wedertagna gränslagenhet, hoppas
jag ingen illa uttyder. Både delar hade kunnat ändras,
om icke upsåtet varit, at framgifwa Documentet oförän-
dradt och sådant som det af ålder varit. Dock har jag
på flesta ställen, der nödigt synes, inunder Texten bi-
fogat Svensk Öfversättning af de Latinska ordasätten,
til deras tjänst, som helst wilja läsa alt på modersmålet.

Den uplysta allmänhetens benägna omdöme utbeder jag
mig såsom belöning för et wälment upsåt, at bidraga til
dets nöje och nytta. Stockholm den 5. Junii 1772.

SAM. S. LOENBOM.

Johannis Tornæi Lapponica,
Eller
Lappiska Beskrifwelse.

Prooemium.

Söretal.

Der man någon sann och sammanhängande Historia, med sina Circumstantier med Lapparne, som i Nordiska Själlen bo och wistas, författa wille, då tryta dese Requisites.

1. At man egenteligen icke wet deras Originem, ej heller selswe Lapparne det ringaste kunna berätta om sin härkomst; ty det haswer warit incuriöst, barbariskt, säkert folk, som intet annat söker än fara efter sin näring, dagelig föda och med avaritia samka mobilia, särdeles Silfwer och Riksdaler så mycket ske kan och deras ämne tillåter, deraf de kunde wäl fara och behåldne blifwa.

2. Wet man intet tala om deras *augmenter*, *progressioner* eller *declinationer*, såsom eljest uti Nationers beskrifning acktas bört. Alldenstund de aldrig någon egen *Ko-*
B ung

nung öfwer sig uphäfwit hafwa, såsom som-
lige utan grund och skäl berättat; ty de haf-
wa varit et fritt folk, och lefwat under *re-*
gimine paterno sicut in mundo priore et
postea (*). Ej heller hafwa de fört Krig och
Orlig emot något annat folk, utan allenast in
principio welat förswara sin frihet för skatt,
hwarom jag strax referera skal.

De Origine. Om Lapparnes Ursprung.

Det är oss et stort fel, at Historicus *O-*
laus Magnus, som i de tider om Lapparnes
origine närmaste wetkap hafwa kunde, icke
något derom skrifwer, utan hwad man tänk-
wärdigt nu *ex posteriore* derom *judicera* och
pröfwa kan, så synes sanning likt wara, at
Lapparne först äro utkomne utaf *Japhet*,
Noachs Son, sedan af *Magog*, af hwilken äro
Gjöther, Tartarer, Ryssar, Turckar, Pälacker.
Men at en gammal tradition, den ena ås-
dren efter den andra, här hafwer kallat Lap-
parnes Stor-Fader eller deras Patriarch *Ju-*
my, som war *Magogs* broder, then 1. Para-
lip I. kallas *Javan*; hwaruti det Tinska Folket
har kunnat felat, som war olärdt, och Bibli-
ska Historier woro dem icke kunnige; hafwa
tagit *Javan* för *Magog* hans Broder, se-
dan

(*) Under Husfäders wäldet, som fordom och i sena-
re tid brukades.

dan muterat *Favan* uti *Fumy*; såsom Fin-
 ska Språket främmande namnen söga utan
 Mutation exprimera kan: så falla de Stock-
 holm, *Tukulmi*, Upsala, *Uxalo*, Gefe
Kaylä, Åbo *Turku*, Åland *Abwennema* etc.
 Kan för den skull icke annars vara, utan
 Lapparne äro künne ifrån Skythiska Orter,
 besynnerligen ifrån Tartarne. Ty Lapparnes
 gamle *Mores* och *Affectus*, seder och åtbör-
 der, gifwa det tillkänna, at de et sådant
 groft barbariskt lefwerne fört hafwa, som Tar-
 tare nu gjöra. De sitta intet gärna på Sto-
 lar eller stå på knä rätt, utan sätta sig bak-
 längs på benen. Kan vara at Tartaria då haf-
 wer varit folkrikt, och Landet fattigt; måste för-
 densfull en Part söka utrymme och sin Naring
 på andra orter, såsom de gamle Gjöther i för-
 tiden utur Sverige farne äro. Medan Fin-
 landet och Savonia, förutan Sjökanterne, på
 den tiden med folk och åbyggare icke war be-
 satt; så hafwer detta Partiet, som eljest sin lust
 med skogs = lefwernet har, uppehållit sig uti
 de stora widt begripne tracter wid stora sjöar
 och wida skogar, som äro imellan sjelfwa Fin-
 landet och Kexholms Län, det då Nybär
 tilhörde. Sedan den Tracten Savonia begyn-
 te brukas med magt med Uker, Ungar och
 Swedjeland, äro Lapparne fördrefne längre
 och längre Norr åt.

På den tiden woro inga Åbyggare eller Bønder i Tornå, ej heller uti andra nu om- liggande Socknar. Hafwa de uti Savonia fördrefne Lappar, dē satt sig neder wid sjö- kanten och Skårgårdar, på åar, brukat (sig) i Skogen efter Willdjur, fiskat i Hafwet, såsom ännu några deras Monumenter och Rudera äro til, där deras Råta- Ställen sy- nes med kringmurade gråsten; några Byar i Tornå kallas efter Lappar med Namn: Lappnås, Lappträsk; Sammaledes ock i nåst omliggande Socknar, äro några Byar nämnda med Lappiska Namn. Sedan kom folk ifrån Finland, en folkrik Socken Birkala benämnd, hwilken ännu är en stor och berömd Försam- ling. De hafwa jagat Lapparna ifrån Sjö- kanten (kan wåra, de hafst gammalt hat til dem, at Lapparne förr hade gjordt of- skäl i deras Land) undan-för sig, upføre den stora Tornå Elf, alt under Fjällar; satte sig sielfwa neder at bruka Åkrar och Ångar, Skogar och Watten. När Lapparne så wo- ro drefne i fjäll, lesde de i sin egen frihet, gjorde ingen skatt til Konungen i Sverige. Då gaf Konungen låf åt de Bønder, som uti Tornå då bodde, och kallades Birkaler (af Sockna- Namnet tådan de komne woro) at skattläggga Lapparne och twinga dem. Samma skatt be- höllo tå Bønder eller Birkaler sjelf, allenast de gåfwo Konungen en genandt med willwa-
ror;

ror. Thet är skedt uti Konung *Johan III:s* tid. Sedan satte Konungen der sina Fogdar och ämbetesmän som dem rätt beskattade, efter Personernes Qualiteter och förmåga: Dock förr än de gafswo första gången sig under Böndernas skatt, togo de emot och stridde för sin helfswäldiga frihet, så at folk föll nog på påda sidor; måste sig likwäl undergifwa.

Nu wil jag komma til det förriga om Lapparnes Origine. At de skola wara komne ifrån Tartaria och Skythiska Orter, betygar, at de hafwa sit eget språk måst, och rätta egna *genuina* ord, som af andra tungomål icke äro mutuerade och deriverade; med mindre Krigs-Rådet Herr *Stiernhielm* uti sina många Språkets Collationer icke något annat obserwerat hafwer. Af hwilka Lappiska egentliga ord jag en *farraginem* här wille följa låta; men tiden är mig för kort. Om så begäres, så skal det en annan gång efterkommas. Sådane Språk och egentliga Lappiska ord, hafwa de fört med sig, dådan de komne äro, och sig imellan brukat och än öfwa, förr än de kommo uti Swenska och Finska folks omgånge, af hwilka de imitera andra Språk. Alltså äro ock desse Ord: En Lapp, Lappland, intet af Lappars eget Språk, utan af Swenska tagit, lika som Lappar wore et ihoplappat folk, och deras Språk, såsom sam-

man colligerat af andra tungomål, som det nu gemenligen hålles före, och man aldeles det icke neka må, så wida som de främmande imitation bruka måste. Men Lapparne hafwa likwål särdeles namn om sig sjelfwa: *Same, Same-ednam, Same-Umnitz, Same-Olma, Same-Nisjun*, h. e. En Lapp, Lappland, Lappfolck, Lappman, Lapphustru. Dansedt Lappar sjelfwe äfwen så sig kalla: En Lapp; deruti så wäl som uti annat imiterandes andra efter. Men thet Lappiska Ord: *Same*, tagit af Finnska: *Suomen maa*, Finland. *Same-Ednam*, Lappland, arguerar, at Lapparne äro komne genom Finlands Orter, til Norr och uti Gjallar. Så är ock en Socken uti Österbotten, som kallas Lappstord, en annan Socken Lappoa, utan twiswel derföre, at Lappar i förtiden thet wistats och bodt hafwa. Midt på den stora Tavaste-Ökogen är et litet träsk, rundt och högt all omkring, lika som med människjo-händer upkastat, som de Abyggare kalla *Lapin Kaiwo* h. e. Lapparnes brunn.

Wäl woro den, som uti Tartariska språket wore något kunnig, så kunde man förmärka, om the egenteliga Lappiska *Vocabula et modus loquendi* med Tatterkan något öfwerens komme, eller uti det Språket finnas, så woro lätt judicera, om Lapparne äro af Tartarer? Eljest om någon täckes säga annat,

nat, at Lapparne¹ äro intet komne ifrå Tartariska och Skythiska Orter, så måste han emot sin egen willja bekänna, at de äro *aliquo fato* tilkomne, *quasi Coelitus delapsi*, och uppenbarade på Jorden. Ty af Ryssarne äro the intet afkomne, eljest hade de Lappar, som först kommo til Norr byggt sig hus, brukat Åkrar, ångmark, haft Jä och Boskap, som alla Ryssar gjöra; icke heller äro de af Finnar, ty de äro derifrån drifne: mycket mindre äro de af Swenskar, Tyskar eller Polacker. Ty Lappar hafwa intet *Linguam Maternam* af them. Det är wäl sant, at Lappiska Språket i sina proprieteter är trängt och lyder allenast om de ting, som af begynnelsen hos dem kunnige varit hafwa. Såsom hos dem många sköna saker och cultur icke skal funnits, som lesde i *Barbarie et extra honestorum Conversationem*, (*) lika som Willdjur, ingen Communion eller commercium med andre hafwandes; så kunde deras Språk ock wara trängt, efter materien och objecta. Men sedan som sagt är, de kommo uti annat folks conversation, måste de imitera andra Språk och Namn, på de ting, som hos dem icke kunnige varit hade; såsom de Lappar, som bo på Söder sidan ifrå Jällar och umgås med Finiskt folk, de kalla en Häst

(*) Det är: Lesde i Barbari och utan umgånge med Civiliseradt folk.

Hepoitz, af Finska *Hevoinen*: The som på Norra sidan om *Hjällar* äro, och umgås med *Norrska*, så ock med *Tyskar* som dit segla, kalla en *Häst Ross*; ty inga hästar äro i *Lappland*. Deras *tuguriolum* kalla the *gaman*, af *gemach*: På denna sidan kalla de *Kåte etc.* Sådane Imitationer äro ock i andra *Europæiska* tungomål wanslige; hwar icke *Latin in suis terminis* och många andra ord, mycket af *Græca Lingua*, *Neder Saxiska*, af *Swenska*, *Swånska* åter af *Högtyska*, för utan det som eljest uti *Europæiska* *Språken* af *Fransöiska* inblandas; likwål äro de icke lappade; utan *Original-Språk*, och egenteliga *Dialecter* som hos den och den *Nation* brukas ic. *Hårom* må nu *aequus judex* döma och *judicera*, om *Lappspråket* må med rätta kallas et ihoplappadt *Språk* eller icke. ic.

II. *De Divulgatione.* Om Utspridandet.

Sedan, som sagt är, *Lapparne* blefwo *dresne*, af *Birkaler* (*Bönder*) ifrån *Sjöfanten* alt up i de wida *Hjällar*, hafwa de förökt sig och wäxt til, ty de äro fruktsamt folk, så wäl som andra *Nationer*; hafwa de utwidgat sig *Söderåt*, följandes alt *Hjäll-Ryggen* ester samt *Skogar* och *Fiske-Tråskan*, som där många och ömniga finnas, och där satt sig neder. De andre tillwäpande af-
wen

wen så alt *pedetentim* (småningom) fogat sig Söder åt, så at Lappar, wäl behållit folk, äro nu alt fullt uti Angermanlands Fjällar, hwilka under tiden fara til Stockholm och sälja slagt = Renar. At samnia Söder = Lappar i sanning äro komne ifrån Tornå Lappar, det betygar deras tungomål; ty de blanda Tornå Finska uti deras Lappiska tungomål, och dagelig Communication. Såsom ännu unga Lappar och Tjänst = Vigor wråkas både dit och annorstädes. I Angermanland der har jag talt med några af dem, som ifrån Tornå mark komne woro.

III. De Situ. Om Belågenheten.

Situs Laponiæ. (*) Deras som Norrost äro i Tornå Mark, är *intra Circulum polarem arcticum totaliter* (†). Deras poli elevatio är *major et minor*, efter såsom deras Boställen längre Norr eller Söder sig sträcka. *Habitantes intra hunc Circulum, ante et post Solstitium in Capricorno, aliquot septimanas non vident solem, neque lux diurna ipsis apparet, verum quasi diluculum aut crepusculum tantum homines circumdat* (**). Dansedt at Rjölden hos dem

(*) Lapplands belågenhet

(†) Aldeles innom Norra Pol = Cirkelen.

(**) D. d. De som bo innom deana eller Pol = Cir-

Dem hela Vintren är mågta stor, så är den dock *tempore solstitii brumalis intensissimum*; men deremot *tempore solstitii æstivalis*, *quando sol ingreditur Cancrum* (†), hafwa de mågta heta dagar; ty Solen går dem in-
 ter neder, utan går klar i kring Himmelen hela natten: derföre blifwer *calor* behållen *in superficie terræ*, åfwen så om Natten, som om Dagen. Dock blifwer *calor* något tempererad, *propter vicinitatem Oceani, et nivem in montibus perpetuo jacentem* (††). Men åktandes at på middags tiden då Solen är in Meridiano, så wål *tempore hujus solstitii* som eljest om året, är hos dem icke så *fervidum* som längre Söder i werlden; *quia radii solares, propter magnam poli elevationem obliquius cadunt*, (†††) utan *continua solis præsentia* (*) gjör then hettan om Natten, hwaraf folket och deras Renar försmågta. Uti Norrige *juxta mare glaciale* (***) hafwa de så när 6 månader
 en

kelen, se icke Solen på några veckor för och efter Winter = Solståndet, ej eller hafwa de dagens ljus, utan lika som en skymning omgifwer folket.

(†) I Sommar = Solståndet när Solen går in, i Kräftans tecken.

(††) Kölden blir tempererad af Hafwets granstap och af Snön som alltid ligger qwar på bergen.

(†††) Ty Solstrålarne falla mer snedt.

(*) Solens beständiga närwarelse.

(**) Wid Is = Hafwet.

en Dag *ab ingressu solis in arietem* (†). Ty Solen uti sin *Circulo diurno*, går dem alt omkring, alt in til *aequinocium autumnale*, in primo puncto *Librae* (††). Dock äro de icke än directe *sub polum arcticum* komne; därför äro de icke fulla 6 månader en Dag, utan om de wilja segla en eller 2 dagar ifrån fasta landet gerad til Norr til *Rupes nigras*, den Klippan, såsom Geographi förmåla, är directe *sub polo* och där Watten upbrusar, som gör 4 floder uti Haswet. Såsom nu sagt är, at de Lappar wid *mare glaciale* hafwa så när 6 månaders dag; altså hafwa de däremot, så när 6 månaders natt, *post aequinoxium autumnale* in til *aequinocium vernale*. Hvad eljest Lapplands *Proprieteter* och *Qualiteter* belangar, så är det en wid tract med höga Fjäll och Sjöar, både Norr, Söder, Öster och Väster. Somlige Fjäll äro höge och spitsige, at de långt bort synas som Himmels skyn i luften, och säga Lappar, at när et flygande moln därpå råfar, så delar det sig i tu. På sådana höga Fjäll törs folk intet komma; men där som någon dahl eller stort gaap är, där wärdret icke kan blåsa vinden bort, där ligger han

(†) Ifrån Solens ingång i Wädurens tecken.

(††) Til Höst-Dagjämningen, i början af Wägens tecken.

Han otinad är från år. Gud wet huru gammal han är. Han är wäl hård och starkt åfwanpå, af solken om dagen och frost om natten; likwäl är han underbaddat blöt och mjuk, därföre är farligt om en Människja eller Ren råkar komma därpå och bryter igenom, så far han neder i Djupet och ingen Människa kan hjälpa henne upp igen. Själl-Tråsk hafwa sit ursprung af stora uppspringande Kjälor utur Jorden, som där många finnas, de där aldrig frysa, därföre ock det watten uti Själl-Tråsk är så klart, at man hwar sten kan råkna i botten, ehuru djupt det ock är. Ehuru wida tracter och många Tråsk Lappar ock hafwa, ackta de dock så, at de med Renjagt, Fiskandet, eller något annat bruk icke tråda in på andra Lappmarkers Parcker eller Fiske-Tråsk.

Tråsken äro där många och somlige mågta stora, så som i Tornå mark, öfwerst midt ibland Själlar är et Tråsk 10 stora mil långt, (Uti Lappmarken äro så långa milar, som Swenska nymilar.) kallas Torneå Tråsk: Gör Botten och flod både til Norrige och Sverige; däraf hafwa Tornå Elf och Socken sit Namn Tornå. Det Tråsk skjuter sin Is först om S. Johannis tid om Sommare, och gör med sin stora flod, på bästa Lappgång et stort afbräck. I Kemi mark är et Tråsk, som kallas Enar-Tråsk, med många stora

stora holmar uti, så stort och widt. at ingen Lapp i samma Enarby, hafwer lefwat så länge, at han alla hörn, wif och wincklar kunnat erfara och uppsöka, som där uti äro. Samma Enarby är stor och skattar til Tys Konungar, Swerige, Dannemark och Ryßen. Men Swerige behåller Justitien och hela Skatten, Danmark halfwa Skatten, Ryßen får allenast wif genandt. Om dem går något under ögonen eller blifwa oförrättade; så måste de angifwa sig för Swenska Fogden och under Sweriges Lag. Uti andra Lappmarker äro ock stora Tråsk, ömniga af delicata Fiskar. Men särdeles äro små Tråsk, som allenast hålla besynnerlig stor Fisk, så när en aln lång; den Fisken är så fet, lika som han med fetma wore alt igenom guten. Sådane Tråsk hafwa ingen annan Fisk och kallas *Saivo* lika, som et besynnerligt heligt Tråsk, och i des watten skal ingen orenlighet göras; de töras fuller ock något offra däruti åt Tråsk - Nåån, at han icke wredgas och gömmer bort Fisken, ty sådane Tråsk äro tvåbottnade.

IV. *De Religione.* Om Religionen.

Nu måste man något Specialius i hog komma et och annat uti Lapparnes wäsende. Först om deras Religion, den uti deras första intråde til Själlar, slätt ingen hafwer varit,

rit, utan idel afguderi och widsképelse. Dock hafwa de intet dyrkat Elden, *more Orientalium* (†). Det är aldrig igenom någon gammal tradition hört, ehuru wäl någre, *Olaus Magnus*, som då Archiepiscopus skulle wara, eller någon annan därom så memorera. Hade de fast bättre varit, at den gode Herren *Olaus Magnus* hade bekymrat sig om Lapparnes Christeliga omwändelse til saligheten, än han sådane *fieta in mundo divulgerar*.

Det är nog at Lapparne som då woro *non baptizati*, hafwa dyrkat icke bättre än Elden, utan *Creaturas multo viliores*: gråstenar, Stockar och Stubbar, hwilka de sjelfwe med fötterna tråda, och röra hwart de wilja. Dem upsatte de för Gudar, dem tjänte de, dyrkade och för sina Gudar årade; at så många Lappbyar, ja snarast sagt, så många Lappar woro, så många Gudar hade de hwar på sit ställe och Tråsk, dem de kallade *Seitå*. Af hwad Språk det Namnet är tagit, wet jag icke, utan det kan wara af Lappiska Original-Språket. Sådana Stenar upsatte de på högt *eminent* Rum, den *Seitan* som hela Byen dyrkade, eller på wacker gråsmark, dem som enskylta hwar i sit Tråsk, där bredewid och särdeles tilbådo, och af dem god lycka begårade. Under och all omkring sådane *seitar*, strödde de och i ordning

(†) Såsom Österlänningarne.

ordning wackert struko grönt granris; men om Sommaren grönt Löf. När det war blekt och förtorkades, lade de friskt i stället och bespydde det rummet alt om kring. Där kommo de wisa tider tilstådes om Helge = dagar och eljest, när dem något misgick, eller de någon olycka fingo, utfriade sig med Högtidens Kläder, gjorde sin bön och devotion, där offrade de de Will Mens hornar til stora högar, af hwilka Hornhögar än på många rum synas, där någon Seitä har stått. De sten Seiter hafwa ingen Figur eller skapnad, hwarken af Naturen eller med händer gjord, utan en flåat och gemen gråsten, somliga swarta, fula, gropota och iholiga, som de af watten och forþar uptagit hafwa. Trå Seitar hafwa icke heller någon skapnad, utan eljest en stubbe på sina rötter, eller en stolpe nedersatt utswald och helgad at tilbedja.

Men där det stora Tornå Tråsk utfaller, äro på en holma midt uti en stark brinnande forþ som kallas *darra*, lika som männisfjor: Af dem stå i rad främst en stor Karl, efter honom 4 stycken andra i folkskapnad och hattar på hufwudet. Dock ingen Lapp wet säga huru de ditkomne äro, ej heller äro de dyrekade wordne, efter folket swärligen på den holmen komma kan. En Mannkunnig Seita har fordom stått midt i Tornå Lapp = mark, den de kallade *Viran Acka*,

Acka; b: e. Lifländers Kärling; til henne hafwa alle omkringliggande Lappar sökt, och henne hafwa de offrat. Birkalen hafwa fastat henne en gång långt bort ifrån sit rum, efter hon war intet annat än en trästubble; likwål hade hon kommit i sit rum igen; men nu är samma föruttnad. Inga flera afgudar hafwa Lappar dyrkat, förutan Seitar; inga Renshorn, såsom somlige, de där intet annat berättat weta, sagt, at Lappar dyrka Renshorn; huru skola de dyrka det, som de til sina afgudar offra? Stor-Junkaren weta Tornå och Kemi Lappar intet af, nåp- pelig och Pithå, och Umå Lappar. Utan allenast så mycket jag understått har, är den store Junkaren i Lulå mark allenast wid Grå-Tråsk, uti et Berg sig uppenbarandes. Hwilket så är kundskapat, at en Fogde med sit följe, reste däröfwer: då Lappen den honom ledsagade, kom gent emot Berget, satte han sit Nre horn uti Isen och hwarflade där omkring, Stor-Junkaren til åra och tjänst. Ty han sade at Stor-Junkaren bor i det Berget. När Fogden frågade: Hwad godt gör Eder den Stor-Junkaren? Sade Lappen: Då wi roo och fiska i detta Tråsk, så står han på stranden, har en liten bösa i handen, då wi roo står han i båten, när han ser flyta en fogel, skjuter han honom och gifwer åt oss: Han är wacker, lång karl uti

uti swarta junckare kläder, men fötterne äro lika som Fogla-fötter. *Hæc Lappo.* Mera tjänst har jag icke kundskapat, at wid grå Tråsk, Lapparne gjöra åt sin Stor = Junckare.

Man kommer åter til det förriga. Efter Dieswulen icke hade magt de Seitar *viva voce* gifwa swar, såsom Oraculum Appollonis; Så stiftade satan et annat medel därtill, nemligen, et Instrument, som de sjelfwe kalla *quobdas* och *Kamuns* h. e. Lapp trumba, råttare troll-trumba. Hon är gjord af trä af lång, *figura ovali*, öfwerdragen med samskadt Ren = Kalfskin, därpå med röd färgad alebarck målade allehanda *Imagines*. Först hafwa de denne dividerat med öfwerdragna Linier, uti trenne *regioner*: uti den södra ändan är Norrland, och neder-Tornå Kyrcka, Prästen, Fogden, samt andra saker, hwad i Norrland wanckar, så ock en gerad wäg ifrån Tornå til Lappmarck, därpå se de och spå hwad där händer, huru snart Prästen och Fogden eller någon annan wärdig (†) til dem skickad warder. *Et hi vocant se beneficos, utpote qui mala non tentant, aut sinistri quid ominentur.* (††).

E

Uti

(†) Eller myndig.

(††) D. å. Dese kalla sig wålgjörande. efter de icke försöka något ondt, eller spå något olyckligt.

Uti Norr-åndan är Norrige med sina skog-
 ter och Vägenhet afmåladt: midt på är Lapp-
 mark, som största Regio är, och har uti In-
 strumentet största spatium; Derpå äro med
 rödt afmålade allehanda Djur som hos dem
 wäncka, såsom will-renhoppar, hwar de skola
 finnas; tänd Ren borttappad, hwar han är;
 Ren-Kalfwar om de skola lefwa; därpå står
 Björnar, Kåfwar, Ulfwar och allehanda skogs-
 Djur; godt Notewarp och Fiske-drägt; där-
 på är målad en sjuk människja, om hon
 skal blifwa bättre; Barna föderiskan, om hon
 må få en lyckelig födelse; Döden, om den eller
 den människja, eller den Franke på sote-sängen
 dö skal ic. Ehuru wäl somlige falla sig med
 des *usu, beneficos*, men man må hålla dem
 alla *maleficos*; ty de bruka alla *uno princi-
 pe ac seductore diabolo, quamvis fere
 nescientes* (†). Huru de bruka detta Instru-
 mentet: om det är hela byß *solemnis caus-
 sa*, så klåda de sig, synnerlig deras Qwin-
 nor om helgedagen uti sin prydding och bästa
 klåder, komma tilsamman: *Instrumenti
 peritus* (††) faller på knä, de andra med hos-
 nom: han tager Trumman i sin wänstra
 hand uti grepet som under är: han har en
indicem

[†] D. är: de bruka alle djefwulens förförelser fast
 nästan owetande.

[††] Den som är wan at nyttja Lapp-trumman.

indicem löds därpå (som de Kalla *arpa*) midt *in Centro instrumenti*, af allahanda Järn, Koppar, Måsing, Silfwer-länkar *in formam vanæ reptantis* sammansogat: sedan har han en liten Ben-hammar i handen den högra; forma T, *tau*: han håller trumman uppe högt med vänstra handen, begynner slå sakta alt kring om *indicem*, hwilken sakta upspringer på trumskinet, och rörer sig til någondera sidan: då begynner han slå hårdare på, så länge *index* kommer på något Signum som han weta will: då menar han sig rätt hafwa drabbat; hwarom icke så går det *Contra* och hans *Propositum* lyckas intet. Alt sådant spectakel sker med en hög ljud sång, så at Præsentes intonera med, lydandes: Så bedje wi, så bedje wi *rc. Sed quem adorant* (†)? Kan ingen annan wara, utan deras Skogs Gud *Seitā*. Ty om de låtta på will-Kenar, hwar de finnas och råka på; rå låtta de straxt efter på samma sätt, hwad Offer afguden för sin wälgerning hafwa will, at han wist dem will-Kenar. Så som det allom dem, som med Lapparne före umgåts hafwa, wäl kunnigt är. En mig wäl bekänd, hade uti Enarby, Kemi mark, sedt, at de med sådan trullkonst låttade, hwad Creatur afguden, för sin wälgärning hafwa wille, då föll Lätten på en hund: Strax capu-

(†) Men hwilken tilbedja de?

terade de hunden, och foro därmed solenniter til afguden. Boro mycket referera om sådan deras oloflig konst; men det förtryter tala om sådana djefwulfska saker och hans be-
drågeri.

Docck må iag det uppenbara, huru de blifwa trullkarlar? Alla Lappar hafwa intet samma natur, ej heller äro lika konstiga dæru-
ti, icke heller weta, eller nu på denna tiden, willja weta af Trolleri. Men somlige blifwa sådane af naturen, somlige *ex informatione, et usu.* (†)

De som af naturen blifwa sjuke *in pueritia*, tå lårer han något i sin swaghet begynna at phantisera; blifwer han andra gången hårdare sjuk, då får han se och låra mer; men blifwer han tredje resan betagen, det är swårast och går på lifwet: då får han se alla djefwulfska syner och blifwer i trollkonst perfect lård. Det hafwa de sjelfwe, sådane incantatores, för mig bekändt, de som hafwa lefwererat sina trummor ifrån sig, och låswat öfwer gifwa sådan ochristelig konst (††). Men
därhos

(†) Efter undervisning och sedwana.

(††) Utan at gilla sådanna widskjeppe-
liga bruk, är lifwål at märka, det en lättrogen och enfaldig tanka om trolldom, i förra århundradet war ganska allmän, in til des Landshöfdingen Urban Hiärne samt den ryektbara Troll-Commissionen, genom sin dom började uptaga hwad i dylika saker kunde wara sant eller falskt, inbilladt eller werkeligt.

Därhos säga de, at de som af naturen och sjukdom sådan konst hafwa fått, at de likwål utan trumma, se frånwarande ting ehwad de wilja eller icke. Såsom för några år sedan, en medelsålders Lapp (han lefwer än) bar til mig sin trumma, den jag länge påyrkat hade. Sade han: ändock jag denna nu bortgifwer, och gör mig ingen annan trumma, så ser jag likwål, *nimirum absentia*; och tog mig sjelf til Exempel, sade alt hwad på den resan mig håndt hade, och det war alt så sant. Hwad skal jag gjöra med mina ögon, sade han, jag ser om jag wil eller icke? Så ser man hwad djefwulens kraft wårkar i dem, hwilka han en gång fångat hafwer, at de bredewid den råttta Gudstjensten och de helga Sacramenters bruk, måste och hafwa djefwulsta syner, at de hans onda wilja och förehafwande dårføre åra och prisa måge. Men jag sade til samma Lapp at han lög altsammans hwad han om min resa sedt hade. Ty jag wille intet at Lappen skulle berömma sig af satans uppenbarelse, det han någon sanning berättat mände.

De Lappar som igenom Information komma til trollkonst, det jag icke wål hade trodt, sedan jag denna berörda Lappens bekännelse hörde, at djefwulen skulle hafwa en sådan magt, eller at Gud wille tillåta en människa, som är född på nytt igenom Watten och Andas-

nom, skulle så wida warda förd uti djefwou-
 lens garn, at hon så aldeles blifwer hans
 trål och amanuensis. Men nu måste jag tro
 det, at satan af Guds tilståndjelse, för otro
 och obotfärdiga syndares skull, kan aldeles en
 nyfödd människa til et erwinerligt lif, inta-
 ga, och henne genom sit Partie och anhang
 sig til lif-egen gjöra, så at en, sedan han är
 kommen til sit rätta wett och förstånd i Chris-
 sti kunskap, låter förföra sig af djefwulen
 och hans ledamöter, blifwa argare och wärre
 trullkarl än den som af ungdomen böjelse där-
 til haft hafwer. Såsom i denna förflutna
 Winter År 1671, uti Kemi mark äro mån-
 ga trullkarlar yppade, de där mycket ondt
 gjordt hafwa, lärde af sina Fäder: De haf-
 wa gifwit ifrån sig sina trummor så stora
 och breda, at man icke kunde föra dem utfö-
 re; ty de ryndes intet uti ackia (som Lappar
 brukar för häda); utan man måste bränna
 dem up i Eld. Ibland hwilka trull-
 par war en sina 80 år gammal, sade sig den
 djefwulfska Konsten hafwa lärt af sin fader på
 sit 10:de ålders år. Densamme bekände sig
 hafwa uti Kemi socken år 1670 förgjordt en
 Bonde, at han föll uti forßen, för et par
 Wantar skull och bles borta: han bles dömd
 från lifwet och fångslig nedersörd; men då
 han skulle föras i Landsens fångelse til Pithå,
 trullade han sig själsh ihjäl, ty när han frist
 och

och sund sattes i Släden, bles han död *in puncto*, som han förr hade sagt, at jag kommer aldrig under Skarprättarens hand. Wore något säga om deras trollkonst och asgunderi, som den onda andan lika som sit Capell, bredewid den rätta Gudstjänsten stiftat och hos Lapparna continuerat hafwer, alt därifrån Lapparne den rätta Religion och Christi tro annamat hade. Men hoppas man, at genom Guds werckan, höga Öfwerhetens alswariga straff öfwer sådant Partie, och genom Presternes gudeliga nit, satans magt mer och mer dämpad wader. Jag sade detta särdeles om Kemi Lappar, därföre, at hos dem hafwa mest Troll-Karlar warit, efter de gräntsa ihop med Ryska Lappar och Castellet Kåla-Hus, där som största Troll och Venefici af begynnelse warit hafwa och än äro, warande intet ransakade ej heller näpste, alldenstund de alle äro af den Ryska och Grefiska Religionen (*).

V. *De Christianismo.* Om Christens domen.

Nu måste följa mera om Lapparnes rätta Christeliga Religion. Til Christendom, Döppelse, Guds rätta kunnskap och til trona, äro Lappar aldrea först komne uti Höglöflige i åminnelse Konung JOHAN, den III:djes tid.

§ 4

Han

(*) Den tillåter eljest icke mer någon trolldom, än wår religion; men här har warit brist på tillsyn.

Han hafwer skickat Prester til Lapparna, som dem döpte och underwiste. Jag hafwer intet förnummit af de gamla, at Lapparne skulle satt sig däremot eller intet welat, såsom hedningarna gjorde emot Apostlarna, och finner i förstone wid Åbo emot Biskop Hinric, den de dråpo och mördade; dock kan, utan twiswel in Archivo Regni finnas rätt Historia om Lapparnes *primo Christianismo*. De gode Prester hafwa wäl uti begynnelsen och altse dan gjordt sin mögeligaste flit in *simplicibus Elementis fidei*, lärt dem ensfaldeligen läsa *partes catecheseos*, Fader wår, trons Artiklar, Tio Guds Bud, &c. Hwilket alt war et godt fundament, til widare. Dock feltes dem mest det rätta förståndet däruti: men liksom hafwa de warit *devoti uti denna superficiali cognitione Dei*. Jag talar nu om Tornå och Kemi Lappar allena, efter Digniff. Collegium Antiq. hafwer skrifwit Pastoribus in Pithå & Umå, at de åswen så skola gjöra relationer om deras egna Lappar. Dersöre lämna jag deras *particularia* dem sjelfwa til. Dock uti *Generalibus* äro alla Lappar ens. 3 Konung CARL den IX:des Höglöflig i åminnelse eftersta Regements tid, begynte byggas Kyrkor i Lappmarcker, Tornå mark uti Enotekis en Kyrka Anno 1600. Den andra upsattes 3 år därefter Anno 1603, uti Zuckasjerf, alt med Kronones omkostnad. Jag

Jag sade på stan at Lapparne woro nog *devoti in simplici cognitione*, så hafwa de ock en part med wercket det bewist; ty i Tornå mark är en Lappby midt i Sjellar, kallad Rounala, på den tiden rike och behåldna Lappar. Där woro Try bröder beskedelige män. Då de sågo Exempel af Kyrkor som upbyggdes, togo de samme Try bröder, af et gudeligt nit sig före, upsätta i sin by en liten wacker Kyrka; Timber fërde de öfwer fjällar ifrån Norrige, och köpte en liten wacker Kläcka därtill. Uti den Kyrkan hafwer jag begrawit en gammal Lapp-Prest; ty han på sote-Sången sade: Här ibland Lappar wil jag ligga begrawen, at de skola stärcka sin tro, om de dödas upståndelse, som jag dem ofta inbillat (*) hafwer, at de skola igen med mig upstå på den yttersta dagen. Den Presten hette Dominus Georgius. Sedan genom Guds nådiga werkande, ifrån Anno 1640, hafwa Lapparne i Tornå och Kemi marcker, hwilka när ihopgränsa, wackert augment *in Catechismi Lectione* och *Intellectu* tiltagit; därtill hafwer varit ett godt och bequåmligt *adminiculum* en liten Finck Catechesis uttagit och extraherat *ex majore Catechesi Lutheri*, med korta frågor och klara swar, den jag try gånger hafwer låtit upläggga och af Trycket utgå. Men nu är åter mangel på Exemplaren; ty måste jag än låta trycka dem,

så at Lapparne nöddiga Böcker hafwa künde.
 Först jag til Tornå kom Anno 1640, tog
 jag en snäll Lappe, Pojke til mig, informera-
 de honom wäl til läsa och förstå sin Careche-
 sin, sedan försände honom til Lappmark, at han
 blef en tid hos den ena och andra Lappen, lär-
 de deras Barn A. B. C-darium och Cate-
 chesin; därefter lärde de af hwarandra, at
 i Tornå mark äro så af ungdomen, som icke
 kan i Bok, allenast de få nu nya Exempla-
 ren för dem som tilwäpa. Då jag eller Com-
 minister är uti Lappmarcken, så måste man
 wißa 3 timmar eller fyra hwar dag wara
 med dem i Kyrkan; först begynndes med
 wanliga Sångar och Psalmer af Christi pi-
 nos Historia, det de förra icke hafwa warit
 wane til, ej heller kunnat melodier; altså
 brukar man samma sång, så länge at de lära
 den och kappas de med hwarandra, hwilken
 af dem bättre kan. Sedan stiger Prästen in
Suggestum, precib. præmissis, proponerar Ca-
 techismi Quæstiones, eller Christi pinos Hi-
 storia, *identidem idem repetendo, ut intelli-*
gant ac teneant: när han nederkommer ex-
 aminerar han personatim det samma: det gif-
 wer dem sådan *stimulum* och aktsamhet, at
 det Examen gör mera frukt, än sjelfwa *Con-*
cio Catechetica; så at gamla Qwinnor
 taga och tåmmeligen til. De unge äro wäl
 quietare; och det Qwinfolk som ifrån Norr-
 ska

De Lappar igenom gistermål hitkomma (ehuru de Norste äro mera grobianer än dese) läret snart det Finska Språket och Catechismi förstånd; men unga Karlar måste lägga Boken ifrån sig, tager händerna för sin ögon och swarar til frågor, så at man hafwer hugnad däruppå at höra. Men det gamlaste folk, dem man icke med klubban mera wett kan slå in i skallen, de blifwa i det förriga *quasi in sensu communi et superficiali cognitione Dei*. Hoppas man dock, at de genom Guds Nåde, så wida äro uplyste, at de kunna salige warda, efter de icke hafwa förfölgt eller föraktat Guds ord och de fromma.

Jag måste och det bekänna, at de Lappar som wistas in emot Norrige, hwilka de Nordiske kalla för Fjäll-Finnar, de hafwa intet så wäl lärdt Catechismum, som de andra, om hwilka nu sades. Orsaken är, at de intet wilja låta sina Barn lära i Bok, som jag dem budit hafwer; de blanda ihop tre Språk, Finska, Norste och Lappiska. Likwäl låsa de alla *simplices partes Catecheos* och hafwa godt förstånd om de heliga Sacramenten, om Gud och deras ewiga salighet, äro sediga, renliga, tuchtiga och förståndiga, låta icke heller mycket narra sig förr än Bönan och Bågan äro uti handen. Hos dem finnas inga *Seitar* eller *Stogs-Gudar*, icke icke heller bruka de *Trummor*, ändock de grän-
sa

sa nära til Kemi mark, som äro dessa Byar: Kouto - Keino, Aivovara, Teno och Uzio-kiy. En ung Lapp, första gången jag dit kom, war allenast uti Teno By, som hade en Trumma, Honom rådde och förmante jag ifrån des bruk: Han hörde mig wäl och lydde; men efter hans moder war sjuk, fresta-
de han likwäl, slog på sin trumma, at mo-
dren måtte wedersås, och blifwa bättre. Me-
dan jag war längre bort, til en annan By,
blef likwäl modren död: då sade Lappen, han
hette Clemmet: Tu tror jag wara sans
det Prästen mig sade, at Trumman hjels-
per intet, tog så sin Trumma, högg henne
i små stycken och under isen stoppade.

Efter jag nu kort hafwer sagt om Laps-
parnes Christendom, wil också litet förmåla
om deras Christendoms frukt, hwad den hos
mången werkat hafwer: uti en By Påldos-
Järf, bodde en Lapp, hette Påder Påjwiä,
en ärlig, wälbehållen och Gudfrucktig Lapp.
Han wardt död för två år sedan och hade
många Söner, hade ock en tid i förstone med
alt sit husfolk troligen tjänt och dyrkat sin Sei-
ta; men det hände sig en gång, at Renar-
ne begynte mycket dö för honom, därföre han
anropade och slitigt ärade Seitan, men det
halp intet, Renarne dödde immerfort. På
sistone drager han med alla sina Söner til
asguden, förer med sig många Lapp torr Wed,
pryder

prynder wackeri med friska granqwistar fring om, gifwer honom offer, de hudar med belingar, horn och huswud, som han af de döda Kenar dragit hade, falla alla på knå, innerligen bedja *Seitan*, at han med något tecken sig uppenbara wille, om han en Gud wore: När på sådant, tecken intet syntes, ändock de hela dagen lika som Baals Propheter (1. Reg. 18.) tilbedit hade, stodo de upp ifrån sin förmenta gudelighet och kastade all den torra Wed som de medfört hade, uppå asguden, och tände Eld på honom och så upbrände hela Bys asguden: då hans *pagan* wille dråpa honom derföre, swarade han lika som *Gideon* (Jud. 6.): Låt asguden hämnna sig sjelf på mig. Denne Lappen *Påiviá*, war så fast i sin tro, at då öfwerdådige Kämpade emot honom, och sade sig wilja trolla honom, begynte han sjunga emot dem *Tro* nes och *Sader* wårs sånger. item Nu bedje wi then Helige And. O! tu helige Ande Kom, slit sönder djefwulens snaro 2c. Han brände sedan alla *Seitar*, hwarest han dem fann, och sände sin äldsta Son som hette *Vuollaba* til at bo i den namnkunniga Lappbygn *Senar*, som skattar til tre Konungar, at han där måtte förbränna alla deras asgudar och *Seitar*, hwilka i den byn rått många woro, det *Vuollaba* ock efterkom, och därföre måste han dem undfly uti annat Konungarrike

Rike Norrige, där bor han än. Den same hafwer *in perpetuum* förswurit Bränneswin, efter han en gång Excels därmed gjort hade. Andra Lappar nu mera icke heller af ta Seitar och afgudar. Så hafwer nu Gud *in desolationem regni satanæ*, af hans egna tjenare och dyrkare, af sjelfwa Lappar uplyst och med trona begåfwat, såsom med Påwiä skedd är, hwilket hans gudeliga nit, alle hans Söner och flere gudfruktige Lappar estersölgat hafwa; så at Guds Ord är dem en glantz i ögonen, hwarestier de wandra måge. Men Gud bättre är fördenskul icke alt rent och purt; utan djefwulen såår altid ogräs ibland Swete. Såsom ock näppelig någon Församling i werlden finnes, där icke någon *zizania* finnes ibland; därföre bör öf icke allenast för öf sjelfwa, utan ock för de benägne Lappar til afguderi, bedja Gud, at han dem och öf med sin Heliga Anda uplysa och regera wille.

VI. *De culta Divino.*

Om Guds tjänst och Dyrkan.

Helgedagar räkna Lappar, som i Tornå och Kemi markt boendes äro af Finska Psalmböcker, eller Manualer, som af Swänska, på Finska tungomålet är affatt, däruti 10 böcker finnas: 1. *Calendarium.* 2. Sång, Psalmer.

mer. 3 Evangelia och Epistler med Collecter. 4. Lutheri Cateches. 5. *Symbolum Athanasii*. 6. Handbok. 7. *Passio Christi*. 8. Jerusalems Förstörels Historia. 9. Davids Psaltare. 10. Bönebok. Detta Manuale bruka och alle Finske Församlingar i Österbotten. De Lappar som i Finska tungomålet icke så kunnige äro, såsom de som ifrån Norrige komma, de bruka det Lappiska Manuale, som efter Drottning *CHRISTINAS* befallning, jag efter det stora Swenska Manualen, på Lappiska transfererat hafwer, däruti äro 10 Böcker: 1. Davids Psaltare. 2. Salomons Ordspråk 3. Salomons Predikare (*). 4. Syrachs Bok. 5. Lutheri Catechesis med Husastian. 6. Hand Bok. 7. Evangelia och Epistlar med Collecter och Böner. 8. *Passio Christi*. 9. Jerusalems Förstörelse. 11. Bönne Bok (**). Eljest hafwa mest alle Lappar deras eget Calendarium eller Rimbok (†), såsom Bänder i Sverige hafwa deras Rimstafwar [††]. Deras räkna de just alla årsens tider och *Festa fixa* (a). Jag hafwer och under

(*) I Herr Canc. R. von Stiernmans Biblioth. Sviogoth. nämnes Wisshetens Bok. Tom. 2. p. 796. men icke i Manuscriptet.

(**) Tryckt Stockh. på Kongl. befohning 1648 hos Henric Kejser. 4:o.

(†) Lär böra läsas Prim: Bok.

(††) Rimstafwar, Primstafwar.

(a) Orörliga Högtider.

underwist dem weta *Annus bissextilem* (*), som sker hwart Fjerde År. Noga wäl hålla Lappar Sön- och andra Helge- dagar och de stora Festa-omÅret; Därtill hafwa åtskilnad imellan Apostla Dagar, och imellan St. Johannis Baptista, Michaëlis och Alla Hellgons dag, den de högre skatta än Apostla-Dagar: wansedt Presten då icke är hos dem, så hålla de sig likwäl ifrån werck-arbete, gå i sina helgedags kläder, bruka böner och annat Gudeligt; men de unge få måst lära i bok: Om någon arbetar och bryter helge-dagen, så klaga de andre för Presten när han kommer om Märcknads tiden, då alle Lappar små och stora äro tilstädes, komma de hwar dag i Kyrkan, där om förr är sagt, sedan uträtta de sina werdliga sysslor med Fogden och med Borgerstaps handel. Men aldrig först bära de Barnen til Dopet och fordras deras hustrur til Introduction. Altarens och Döpsens Sacrament wörda de högt, aldeles som hos andra Christna: De böra i högt wärde hållas. Uti alt deras Kyrko-wäsende, akta de med gudelig Devotion, alla de Ceremonier som eljest uti hela Sverige brukas. Först de komma uti Kyrkan, falla de på knä och läsa under Mässan, såsom ock under Predikan ställa de sig stilla; ty man ock om Söknedagarne ofta måste hålla dem mässsa,

(*) Skott, År.

sa, absolvera och Sacramentet administrera; efter som man i stora Byar eljest icke hinna Kan, sådan Gudstjenst at förrätta; ty för den wida marken skull och flera Byar, som förestå, får Presten intet töfwa öfwer 14 dagar, uti et marknads ställe; dock uti de fåå weckor, så Lapparne mera Kyrko-tjänst än de Bönder, som bo neder på Landet och långt ifrå Kyrkan belägne äro.

Om dagen de skola gå til absolution och Altarens Sacrament, hålla de sig nycktre, så at de icke dricka en driick watten, sedan hela dagen taga de intet Brånwin; om någon det gör, honom hålla de intet för en rätt botfärdig Christen. Druckne töras de intet komma i Kyrkan, om någon det gör, så uppens bara de andre, och Prästen låter föra honom ut, och han måste til Kyrkan plickta därefter. Om någon är borta ifrå Kyrkan, låter Prästen Klofaren och Profossen söka honom upp, där han hafwer gjömt sig hos Borgare til Brännewins frukost, honom taga de hufwudbonaden af och båret *in sacrarium*, det skal han af Klofaren igentösa. Tilförene, *ante Christianismum & postea*, hafwa de sina döda begrafwit uti skogar och inhuggit dem uti iholiga trån; ty dem war mycket beswärligt, besynne ligen om sommartid föra de döda 10, 20, 30 milar til Kyrkegården eller til råttå Lagers-Plats, efter Lapparne ingen sådan för-

D

den

denskap om sommaren hafwa. Ty Renen
 drager ingen ting om sommaren, utan alle-
 nast två bylltor på bägge sidor. Nu föra
 de alla uti Lif-Ristor sina döda til Kyrko-
 gården, eller uti deras gamla Lågers = rum,
 så framt döds mål sker icke om sommaren,
 och wid aflågen Ort; eljest måste de begrafwa
 dem där, och Presten om wintern reser dit
 och håller Lif-Sermon öfwer Lifet. Därtill
 kallar Lappen Förwanter, närmaste Slägt
 och skänker dem et qwarter eller $\frac{1}{2}$ stop Brän-
 win på graf-backen, därmed är begrafningen
 ändad. Deras döda förja de noch och följa
 dem til grafwen, lika som andre Christne uti
 sina värsta kläder. Backra Korß gjöra de
 öfwer grafwen och skära den dödas namn och
numerum anni därpå; de som begrafwas in uti
 Kyrkan, låta smida wackra hörniga järnkorsß
 och slå på grafwen, somlige af klåde skära
 konstiga korsß och slå på Kyrko-wäggen, eller
 under taket där den döda ligger. En gång
 för några år sedan begrof jag en åldrig Qwin-
 na uti Kyrkan, när jag Ceremonien ändat
 hade, sprang hennes Man ned uti grafwen,
 samtog Lif-Ristan, och wille icke därifrån
 förr än jag befalte Klofaren fasta mull på
 honom, och laddes såsom willja begrafwa
 honom tillika med sin hustru. De som i Kyr-
 kan begrafwas, betala Lågerstaden med en
 Riksdaler, eller med des värde til Kyrkans
 uprät-

uprättelse. När Kalfwar begynna dö, så offera de en kalf hud til Kyrkan på Altaret under Prestens fötter, och på Predikstolen, wäl många med klöfwar, hufwudet och horn sammanhängande (sådant de sina Seitar fördom offrat hade) utan twiswel därigenom bätter lycka hoppandes.

VII. *De Procatione.* Om Frieri.

Frieri hos Lapparna går något långsamt an; ty Föräldrarne hafwa *summum jus* öfwer sina Barn, så at en Dotter inlåter sig aldrig uti något frieri utan Föräldrars wettskap. När då frieriet begynnes, går Friaren, *procus*, med sin *paranympho* (Böneman) til Pigans Föräldrar eller hennes *tutores* (Förmyndare, hwilka de så wäl som annat folk, efter Föräldrarnes dödeliga afgang bruka af närmaste slägt, at befordra *pupilli* bästa, lika som sic egit goda); så går han åstad med sin fader, om han är i lifwet, eller med sin Böneman, tager med sig bästa brännewin han få kan, en kanna, två eller tre: Bönemännerne gå in i Kåtan, som förr är kunnigt at de skola komma; Bönemannen med sit följe (som ock på samma ärende kallade äro, at lägga godt til i saken) sätter sig hos Wården; Bedlarens Fader, står inne wid Kåtedörren hafwandes Brännwins flaskan i handen

och skänker därur; Sjelf *Procus* eller Bedlaren får intet komma in, utan står ute, lika som en hund och *ostiarius*; om han utan kallelse kommer in, räknas det honom til et stort nåsvis-stycke, och kan där med sit frieri fördärfwa. Inmedlertid Pigans Föräldrar, Dottren som Brud wara skal, förskicka de henne bort uti Keensfog, eller uti någon annan Kåta. Bönemannen begynner sit tal och öpnar saken, på det bästa han kan, men där skal man då höra äre-titlar, som Bedlarens fader gifwer åt Pigans fader: Han kallar honom stor-fader, lika som en *Patriarch*, Ehrwördig fader, bästa och yppersta fader, högsta fader, därmed alltid brukar Knåböjande, och om den Titeln Majestätet wore dem så kunnig, torde han wäl kalla honom Majestätelig fader. *Hæc ego ipse præsens vidi* (*). Så går til med de myndige Lappars frieri; men med de andra går något ensaldigare. Bönemannen på sit tal får alt Nej och Bedlarens fader har fåsångt de goda Titlar förspilt. Wårdinnan, Gentans Moder, kommer också ofta in til dem, dricker Brännwin, som jimmerfort går omkring med en Bågare, men måst bruka de dricka med skedar, 3 på rad. Skall då något godt swar wancka, så skjuta de upp, til annat år. Det går an med lika frieriets Procces. Är det så at Fadren, Mo-
dren

(*) D. å. Detta har jag sjelf närwarande sedt.

Bren och hela släkten (hvilke med wilja hafwa sit votum på Pigan) äro *exorati* och öfswertalte, så lägger Pigan sig däremot, låf ingalunda wilja hafwa den tilbudna mannen, ehuru god han ock wore; men Föräldrarne upskjuta ofta frieriet til tredje året, ja ock til fjerde året, *spe quidem boni, eventus* (*). Den arme Procus, kan intet öfswergifwa det han en gång har tänkt och begärt, besynnerligen därföre, om Pigan är rik och förmögen på Renar. hwarom jag förmåta wil huru Pigan blifwer rik. Mången Lapp som aldeles icke ärnar gifwa sin Dotter åt den Bedlaren, nppehåller honom lifwål *bona spe* så länge, på det han flere gånger får dricka brännwin och plåga sig för sin Dotters tilkommande förtjänst skull; blifwer då frieriet alt, så at han aldeles får Kalkskinn, sedan bär til Ringet och Rättegång; om *Procus bona spe deluderad* är, begär han betalning för all sin omkostnad; dömes då Pigans Fader til betala antingen hela eller halfwa omkostnaden, såsom Circumstantierne dem imellan astupit hafwa. Men om *Procus* strax i frieriets begynnelse får kort nej och Kalkskinn, och lifwål mera wägar därpå, då får han ingen betalning, ehuru mycket han dårå spenderat hade; får *Procus* på sidstone godt swar och jaord, så skal man åter se på Pigan en yncka

D 3

och

(*) D. & J hopp om god utgång.

och sorg, at hon så måste öfvergifwa Fader och Moder och Komma i mansens wålb. Där leder henne Fader och Broder eller närmaste Skyldeman [om hon är *orba* (**)] til Copulation och wigning: Hon hänger hufvudet neder, lika som hon skulle ledas uti slagtarens händer: när Presten in Copulatione frågar: Wil du hafwa denna föreställda Person, til din äkta man? då hafwer hon intet ord uti munnen, utan Slägten förmanar henne til swara och säga ja; Säger hon då *missitando*, ja; och det skal wara hennes *pudicitia* (*). Sedan hon är wigd, warder hon dristig nog, och håller mycket af sin man.

Uti frieri är wetandes, at för än han får afdeles ja-ord, måste han förwisa och strax wisa fram, det kiffwer och kläder, som han skal gifwa åt Pigans Fader, Moder, Broder, Sysstrar och närmaste Slägt, lika som han skulle köpa henne därest, som Pigan är rik på Renar. Den oseden i förstone war jag mycket emot; men sedan jag kom til kunskap, hwarigenom Pigan är rik blefwen? Förutan det arf som Dotter efter sina Föräldrar hafwer til förwänta; Ty de byta efter Sveriges Lands-Lag, en Broder dubbelt Arf emot sin Syster. När et Pigebarn

(**) Faderlös.

(*) Blygsamhet.

gebarn warder födt, och så snart det Christi-
 nadt är, då gifwa Föräldrarne henne en
 Ren: Kalf, som är Ko: Kalf, och skära uti
 henn:s märcke; så ock den Qwiinnan som den
 första tanden finner uti hennes mun, hon gif-
 wer henne ock en sådan Kalf. Sådana Dot-
 trens Wäxor, ackta Föräldrarne i hennes
 Barndom, såsom sina egna, och hwad de
 alstra, blifwer alt under Dottrens märcke.
 Ofta händer at Dottren blifwer rikare på
 Renar än Föräldrarne äro. Sedan på hen-
 nes Bröllopsdag (hwilken slått afgår
 med en kanna Brännwin) gifwa hennes
 Bröder och Slägt, den ene och andre, som
 de äro folk efter, en två eller tre Ox: Re-
 nar til Bröllopsgåfwa. Alt för sådane orsa-
 ker hafwer jag intet welat stå emot at Brud-
 gummen gifwer Brudens Föräldrar, Bröder
 och hennes Slägt, medan sådant synes wara
 en *Pietas* och *Jus talionis* (*); uti frieriet är
 ock detta märkandes, at Lapparne ackta mågta
 grant Slägt: Linior och *gradus Affinitatis*
 et *Consanguinitatis*. Uti förbudna leder fria
 de ingalunda; Skulle någon det gjöra, så
 uppenbara de andre. Hordoms last och
 lönskaläger imellan Soluros, höres intet ofta
 ibland Lapparna, så at många är förldpa, at
 intet såkta barn bäres fram til Christendo-
 men. När det någon gång händer, så törs

(*) Skyldighet och wedergälnings: rätt.

full en sådan Kona sedan intet wilja hafwa den samma til sin äkta Man.

VIII. *De Conjugio.* Om Giftermålet.

Om Lapparnes *Conjugio* eller Giftermål, är intet mycket til säga, medan de äkta det ärligit och godt, lika som andra Christna giora, med alla des Ceremonier och bruk. Thet såges wäl, at de fordom skulle hållit sina hustrur *communes* för sina wänner, som dem besökte, hwilket kan ock någorlunda troligit wara efter som hos dem då war större barbaries, så kunde ock vara dåruti; ty jag hafwer estersport, at i min antecessoris tid, hafwer Kommit en grobianiss ifrån Lulå mark, så som uti Lulå mark mera Grobianer hafwa warit, än uti Tornå och Remi marcker. Han kom til en Tornå Lapp, som war en ärlig och rucktig Person med sit folk, kunde låsa i bok och förde et Gudeligt lefwerne, hwarfdöre han af skalckar blef kallader *Fon Biskop*. Denne Grobianen Kommer til Herbergs hos honom, uti hans Boställe; men enår han om aftenen blef full af Brånwin, trångde han sig til ligga hos *Fon Biskops* hustru; dår råkte då wara tilstädes två Fogde-Karlur, som Brånwinet sålde, dem kallade *Fon Biskop*: Denne mannen håller här elackt frieri, wil ligga hos min hustru; I som Kronones män ären,

ären, kommer och binder honom. De bundo honom uti et trä öfwer den ganska vinter-natten. Grobianen måste lösa sig därifrån, och sade: Vi hafwa en sådan wana i wår Gulå mark, när en wån kommer til den andra, så låta wi honom ligga hos wåra hustrur. Detta och slift måste jag skrifwa af andras Relationer, där jag sjelf i saken icke rått otwiflad kunskap sett hafwer. Men Tornå och Kemi Lappar *abborrera* ifrån sådan *uxorum communiōe*; besynnerlig de Lappar, som äro in- emot Norrige boende, wid Tens Elf, de äro sådare Zelotypi, at om en Qwinnos person möter en man på en wäg, och de råka litet talas wid, så får han strax mistankar och swartsjukan. *Polygamia* ej eller *divortium*, har aldrig varit hos Lapparne, hwarken in Ethnicismo eller sedan, utan de äro käre sig imellan, så at mannen kallat sin hustru med heders Namn, min fjåra, mit hjerta, min maka &c. Är någondera sjuk, rörd i Lemmar- na, blind, halt &c. så aftar den andre sin maka och hustru bäst han kan: Tröstar henne, låser för henne hwad han kan af Guds Ord: Är Presten för handen, kallat han honom til den sjuka, låter bereda henne med Skriftermål til Altarens Sacramentets undsfående; det gjöra de med alla och Tiggare, eho den wara kan. Därföre skal ingen tänka, at de *in agone mor- tis*, någon annan tröst söka, än hos Gud

allena: Intet hos Stor-Junkaren eller någon annan afgud, såsom de icke heller weta af *Sanctorum Invocatione* (*). Seiter, om hwilka förr sagt är, hafwa de tjänt allenast *in secularibus, ut mala averterent ac bona adverterent* (**). Tillika Fader och Moder upfostra där sina Barn, och låta dem intet ondt wedersfaras. När Barnet hafwer något lärt läsa i bok, eller eljest sina barnsliga Lexor, så hafwa de det fram för Presten til förhör, och så större *ardorem* til lära, ty de hålla det berömligit när et Barn för Presten läsa kan. Men det är *vituperabile* (***) hos dem, at när et Viltebarn warder sjukt, så gifwa de thy et annat Namn, det dock sedan blifwer hans tilnamn, och kan icke så stort wara lastandes; efter de icke ondt mena dermed. Uti nästföreg. N:o VII förmålte jag at Lapparne byta arfwet efter Lands-Lagen, nemligen *mobilia*, men fasta ågor, såsom äro Träsken eller annat fiskeri/och Land byta de intet, utan den Son eller Dotter som icke begifwer sig til Norrige, eller annan By och Lappmark, eller eljest til at wärla här och där, utan blifwer i sin faders wistmark, han brukar ock sin faders ågor. Annars om det ligger öde, så får wäl en annan bruka samma orter. Jag må här för-
måla

(*) Helgonens åkollande.

(**) I werdsliga mål, at de skulle afwända olyckor, och tilskynda lycka.

(***) Lastwärdt.

måla om Barna: föderskor: En Qwinna hos Lapparna går med sin bördä, hafwandes sin rätta tid lika som hos annat folk; om det är wintertid så måste hon föda i fjöld, ändock de hafwa Eid midt i Råtan; ehuru swårligt det är, så blifwa de likwäl genom Guds hjelp, nådeligen förloföade, och strax efter födelsen dricker hon en god drick af fiskfett, som de ifrån Norrige hafwa förskaffat, och är så wedervärdigt rått som Skjele:tran. Jag refererar ock om en Lapphustru, hwilken om kallä wintern war ensam på en lång wäg på resan, och hade en stor hop Renar och Borgare gods til föra och förestå; där på wägen timmade hennes födelse stund, hon fick en god födelse, ensam bergade barnet med lif och sig sjelf och kom samma Natt til Herberget hos andra.

IX. *De Venatione.* Om Jagt.

Deßa Djurslag wancka uti Lappmarken: Bill-Renar, blå-Råfwar, hwit-Råfwar, Röds-Råfwar eller Fjäll-Rackor, Mårdar, Ekornar, Lekattor, Wargar, Björnar, Järfswar eller Fjelfros, (Biel-Fraß) Lo, Uttrar, Båfwar, allenast i Kemi mark. Elgar hafwa där fördom warit; men nu intet mera, allenast uti Kemi mark. För 27 år sedan fingo de 2 Elgar, sedan är det Djurslag intet sedt wordet.
Ren

Renjagt och fångit ställes åttskilligt: De
 Lappar som i Gjällar bruka, hafwa tilförene
 brukat handbogar som alla Lappar än hafwa.
 Men nu bruka de långa Bögor, som föra
 stort Lodh och skjuta långt. De fara uti Gjäl-
 lar ganska långt, och söka wild: Renar, så at
 de på en resa åro 8, 9 eller 10 wector om win-
 tern; ty i Gjällar är allom lås bruka, den
 som will, och lågenhet därtill hafwer. Då
 han finner Ren: däckan eller Renhopen, kry-
 per han på armar och knå, förer Bögan un-
 der bröstet, söker wårn af någon sten eller
 snö klimp, på det Renen honom icke måtte
 warse blifwa, och skal han hålla sig alt un-
 der wådret, på det Renen icke får Luckten af
 honom. När han kommer til skott, skjuter han:
 Om han råfar i hjertat eller rygg: benet, så
 faller Renen strax, han löper ändock och stic-
 ker med sin långa knif uti hjertat, med det-
 samma får han sin Ren, den han fått haf-
 wer och lägger uti Ackian (sin Slåda): strax
 skyndar han sig ester de andra Renar, som
 bortflydde; men hans stallbroder kommer es-
 ter, med alt deras Bagage. Hinner han Ren-
 däckan, bår han sig så åt som tilförene, och
 så ganska hela dagen, så länge han ser skjuta, sedan
 blifwer han öfwer natten där de komma, och
 så låta de hela den tiden så länge de någon Ren
 finna kunna. Uti sådan Jagt gör hela Byn
 gemenlig, eller någre Lappar allenast et följe och
 Contract

Contract imellan sig, sedan byta de fånget *secundum Capita Contrahentium* (*), men den Lappen i skatten icke är inskrifwen, får icke heller någon Lått utan allenast skatt-Lappar.

De Lappar som icke wistas i Själlar utan där skogar äro, de hafwa et annat maner at fånga Renar, för utan det, de eljest hwar för sig, råkar fånga en Ren eller annan. Men hela Byn om Wintern, Fastlags-tid då snön blifwer fallen til 5 *spitamas* eller mer, til 3 alnar; då måste Renar samka sig tilhopa och blifwa på et wiste ställe, där de få sin föda, ty då orka de intet wada och springa i den djupa Snön, så at deras Plats är en half eller hel mil wid, som Rendäckan är stor til. Då ackta Lapparne efter wäderleken när skaran är på Snön, om dagen af solens värma och sedan af nattfrost blifwer så stark, at han bär hunden och Karlen på Skidor: då om morgon bittida för dag äro de uppe, gjöra sakta och stilla snaror kring om hela Lågret (den de kalla *Kiekerö*) på alla stigar där Renarne hafwa hast sina utvägar, och gått til at äta den hwita Mågan som deras föda är; när det dagas, lå släppa de hundarne in uti Lågret eller *Kiekerö*, de strämma och kjöra Renarne ut. Hwad icke fastnar i snaror, så jaga hundar och Karlar efter Renen, som i den djupa Snön springer alt
neder,

(*) Efter deras antal som deltagit i accordet.

neder, han hinner icke långt stycke fara för
 än Karlen är på honom och slår Spjutet uti
 honom; en starck hund allena nedlägger Re-
 nen, och biter af halsen. Således slagta de
 hela Rendäcken, at icke en undankomma kan,
 fast de än så många woro, och då brukar
 Lappen hand-boga i sin wänstra hand för
 en staf, Pil-Roger på ryggen och Spjutet
 i den högra handen: med Bågan skjuter han
 när hundarne hafwa stadnat en Reen, och
 icke til döds bitit. På nedra ändan bågan
 och Spjutet är en liten Circulus af träsprå-
 ta med skin-remmar fast i förß, at Bågan
 och Spjutet uti rännande icke skall in uti
 Snön sjunka. Om deras Skidor må jag
 här berätta: De söka det skarpaste gran-trä
 i skogen, som är svart och hårdt såsom en
 flinta, däraf göra de en Andra, åswan på
 krusad, under slåt, 10 eller 12 *spitamas* lång,
 den smörjer han för Eld esomoftast, at ska-
 ran därpå icke biter och förtärer, den sätter
 han på sin wänstra fot och enannan gemen Skida,
 stackot, på den högra foten, därmed han ock med
 Spjutet och Bågan skjuter och stöter på, det
 fortaste han orckar, står stadigt med wänstra
 foten på andran, låter ränna fram och far
 därmed lika som på Is-läggor, och kan han
 göra därmed på en Dag en lång dagsresa.

Et sätt til at få Renar, bruka skogs Laps-
 par i deras Brunste tid, eller *Tempore Coi-*
tus,

tus, som begynnes *tempore Divi Laurentii* och varar til *Michaëlis*. Här wil jag först berättat om *Oxe-Renar* som de kalla *Hirvas*, en *Ren-Ro* kallas *Vaye*, hwilka *Namn* förforthet jag härefter brukar. När brunsten begynnes, och den tiden tilstundar, då går ihop med alla *Hirvas*, så många som i hela *Däckan* äro, til stängas och slås, såsom 2 *Karlar* stå på 2 fötter, bulta hwarandra med *Eldswarna*, den som då starkast är, han förer alla de andra ifrån *Wayehopen*, ehuru många de äro och fullföljer dem en eller två *Meilar*, där han dem hinner stängar han dem, och således skiljer dem ifrån *Wayehopen*; ty han är mycket *Zelotypus*, och sedan blifwer han allena *dominus* öfwer alla *Wajor*. Men *Ren* biter ingen, ty han hafwer små och få tänder. Sedan brunsten är öfwerstånden och ändad, är den *Oxen* eller *hirvas* så mager och swulten, at det är intet annat på honom än bara hud och ben, ty han hela den tiden intet annat äter än bara sand, orckar näppelig gå, där dock andra bortkjörda *Oxar* som i brunstens tid en sådan hop *Vajor*, til syta, icke hafwa, då äro de som aldrasetaste. De *Hirvas* som bortkjörde äro, de fara omkring och söka *Vajor*, ty på den tiden om året är det *animal salacissimum* (*) och kommer då rått oförwägen och orädd uti *Lappar*.

(*) Et ganska Rättjesfullt Djur.

Lapparnes *Vajor*; men Lapparna sjelf bruka swaga *Hirvas* eller *Oxar*, på det han icke förmår jaga den wilda ifrån *Wajorna*, utan warda skjuten. Det är et maner at fånga *Renar*. Är och det et sätt, at somlige *Lappar* gillra en snara, uti sin *Hirvas* horn, då den wilda kommer och stängas med honom, fastnar hans horn uti snaran och där hänga de ihopa så länge *Lappen* kommer (som på den tiden icke långt är) och skjuter honom. An hafwa de et wackert och konstigt maner til fånga *Renar* i brunstes tid, som de kalla *oordo*. De fördrefne *Hirvas*, om hwilka förmålt är, fara omkring, söka sig maka, så hafwa *Lapparne Vajor* därtill tända, dem tager han en hop med sig, far kring om *Lands* det, där han wet *Renställen* wara; han binder sina *Vajor* uti et hwitt smalt snöre. (Så som ock han sjelf hafwer en *Lin-hatt* på hufwudet, klädd uti *Renstinn*). Låter en *Vaja* gå något längre fram ifrån de andra: den *Wajan* går fram där som *Lappen* rycker på det snöret, och låter henne gräfwä och äta ibland, lika som alt wore säkert. Då wilda *Hirvas* blifwer det warse, springer han strax och så många de äro, komma til *Lappens Vajor* och då får han dem skjuta. Så länge far han därmed som han wil och brunsten påstår. Icke så förståendes at alla *Lappar* bruka sådant, utan de som därmed äro wane, och lågens

lågenheten därtill hafwa. Mera hafwa de än en konst at förblinda de menlösa Creaturen Renar, som kallas *Vuomen*, den somliga floka och folkrika Lappar brukat hafwa, och är hela Landet skadeligit. *Vuomen* anställes således. En eller två mil långt i flacka och bara fjällar, där aldrig någon skog är, och en mil eller mera bredt, sätter han up höga stakar, *quasi duo Cornua* (*): i förstone sätter han något långt imellan stakarna, sedan det lider fram åt (ty marken är lång en mil eller två) sätter han tätare och på hwar staka något svart och grymt, det Renen kan sky ifrån: när det kommer til *angustiora*, gjör han en hög såsom i Sverige brukas, gårdsgårdar, så gjöra de och höga gårdar, där Renen icke öfverspringa förmår: sedan *in angustissimo* (*) är et Brättfall med 5 trappor neder, där sedan en hög stark gård omkring, såsom et stackett och säck wäl bewarad, at intet Creatur därutur komma kan. Då far Lappen kring om alla Fjäll: där han finner Ren-hospar, räddar han dem sakta och makelig til den sidan, som hans *Vuomen* är. Då Renarne komma imellan de stakar, töras de intet gå därigenom på någöndera sidan, ty de sky för det swarta som på stakarne är. Lappen med sit folk är efter och hafwer allt där på,

E

på,

(*) Lika som två horn.

(**) På det trångaste stället.

på, at Renarne icke komma igen tillbaka, utan låter dem saktelig skrida fram, äta ibland hviit måsa (som är deras mat) ligga ned och hwiita sig, lika som ingen farlighet på färde wore; men när de komma til *angustiora* och *angustissima*, där en starck gård på bägge sidor står, då far han med magt efter, och föder Renarne *in præcipitium* utförd de 5 trappor, som han gjort hafwer, därifrån de intet förmå eller orcka springa upp igen, utan måste blifwa där *in suo carcere* (*): sedan kommer Lappen när han wil och dräper dem alla, både små och stora, och därmed öda Renalsstret utur Landet, sig sjelf och androm til skada; därför sådane ock af andra Lappar hatade äro. Dock de Lappar som Renar nog sjelf hafwa, de bruka inga sådana stora Jagter, utan allenast i Brunstetiden, då wilde *Hirvas* komma och tränga sig ihop med hans Wajor; ty han hafwer nog gjöra med sit folk, wakta sina egna Renar för Willdjur och hålla dem tilhopa. Jag måste förmåla om den widskeddelsen, som de förr brukat hafwa och somlige (emot Presternas förbod) än bruka, den de kalla *Kjeppi*: At när Lappen hafwer fått en Wild-Ren eller Björn, går han intet in i sin Råta igenom den rätta Dören, där Qwinsfolk går ut och in; utan han hafwer innerst i Råtan ett litet hol, där han

(*) I sit fängelse.

han kryper in: icke heller må Qwinnfolk gå på den wågen, där sådant wildjur är til Bon infördt. Så är ock underlig natur hos Lapperfkor, at de intet se kunna mansfolk uti deras blodiga Kläder, när de ifrån Jagt komma, utan de dåna strax bårt.

Foci caussa dico (*): Hånde sig i des- sa åren, at en Lappfogde war hos Lånsman, hwilkens Son hade skutit en Wild- Ren. Då han kom til Råtan, war det hol der han inkrypa skulle med Snödrifwan igenyrdt, at han derigenom intet inkrypa kunde: sprang han neder igenom rökholet, som de hafwa öfwerst på taket, deraf Fogden så förskräktes och för- särades, lika som han skulle dö; ty han tänkte och ropade, at den onde Dæmon sjelf kom derin.

Om Lapperfkor är ock detta wetandes, at mästa parten af de gamla qwinnor kunna intet lida eller tåla någon hastig rörelse eller förskräckelse: om någon dem förtörnar, säger et wrängt ord, pekar på henne, hårmår eller tager på henne, eller om en eldgnista flyger på henne, strax blifwer hon wild; springer på Karlen, riswer håret, slår med eldbrandar eller något annat, hwad hon i handen får; Och fast det aldrig så hååf man inne wore, wisar hon och låter se all sin blygd och hemlighet, utan all försyn, lika som hon wore rasande, som hon ock då är hel rasande, på en half

(*) Jag wil för ro skul berättas

eller hel timma, så länge at hon blifwer trött och får sofwa sit wilda sinne af sig, och blifwer sedan lika som andra människor.

X. *De Rangiferis.* Om Renar.

Det Namnet Rangifer, kommer intet öfverens med det ordet, eller Swenska Namnet Ren, så at det skal wara Nomen Comune och bemärka både wild och tamd Ren; ty en tamd Ren kallas a ferendo ranchas, så kan en wild Ren intet wäl så heta, utan docti Latini måste et annat namn på en wild Ren uppfinna.

Så är både wild och tamd Ren hos Lapparna et ädelt Creatur. Ty Ren gifwer honom både delicat föda, såsom wälsmakande Rött, Märg, Ost och Mjölk, som ock Kläder, Muddar, Påsk, Påls af Bellingar och hufwudet, Häsor, Skor och Handskar, samt andra Rjör-tog, och hwad Renmar han der af gjöra wil. Af Senorna hafwer han sin trä, til at sy skinn med, sammanfoga sina Båtar och Aekiar, och annat hwad han behöfwer. Med Ren gör han sina Resor och hafwer snälla och snara fordenskaper. Af Ren gör Lappen (med huden) sin bästa handel, skatt och alla utlagor: af Benen och Hornen gör han wackra krusade skedar och allahanda Behags ting, och kåstar på honom intet, med
arbete

arbete til Sommar: eller Winter: föda, utan
 där han kommer till Mart: Herberget, släpper
 han honom till skogen och marken, där föder
 han sig själv med hvit Måsa, och det las,
 som på grantrån väper och hänger, där som
 ingen hvit: måsa är, så att uti något Land,
 skal et Creatur icke finnas, som äbyggarne
 så mycket nyttigt är, som Ren är hos Lapparna.

Men det synes vara underligt, huru Lapp-
 parne aldrast först hafwa Renar inhändigat; ty
 de i begynnelsen hafwa varit wilda och icke
 under människors wårdnad. Här om må wa-
 ra en sådan *difficultas*, som war *de Origine*
Lapponum. Men det kan icke annorledes vara,
 att Renar uti andra Södra länder icke finnas,
 utan i Sverige och allenast i Norrlandets kallaste
 orter, och ej heller uti andra Länder i Sweris-
 ges Rike tamde äro, än allenast hos Lapparna.
 Dansedt wilda Renar löpa ock uti Öster-
 bottens wida skogar; dock icke så långt Sö-
 der: och måste det vara aldrast sannin-
 gen, att Lapparne uti deras första ankomst till
 Norrlandet på Österbottens sida, och se-
 dan här Norr, hafwa gripit fast några
 wilda Ren: Kallswar, dem waktat och
 tama gjordt, så att de ex divina bonitate, (af
 Guds godhet) begynte allstras och förökas,
 såsom de tama Renar *extra omne dubium* (*)
 äro samma *species* med de wilda; ty ofta

(*) Utan all twifwel.

och oftast de tama Renar fly bort til de wilda och alt sedan blifwa i deras hop, såsom Lapparne många sådana Wild- Renar hafwa fått, som hafwa Lappens märke i örat. Sedan händer ock, at de ändå få sådane wilda Ren- Kalfwar, låta dem di sina tama *Vajor*, och således gjöra tama. Ur ock uti Numero IX. *De venatione* sagt, at de wilda *Hirvas* hafwa Coitum med tama *Vajor*; Så måste de vara *eadem specie*. Deras allster är med några tecken affskildt ifrån andra tama Renar. När sådant wildt allster begynner få god art, så blifwa de aldra yppersta fjör- Renar af dem, at man med honom kan gjöra en ganska lång dags-resa. Men om sådane allster begynna få oart, så duga de intet hwarfen til draga eller fjöra. Eitet för min barndoms tid hade en Birkal (Bonde- Lapparnes Köpman) fått fast en helt wild Kalf. När han blef tamd och stor, fjörde han med honom på en dag 41 milar, som eljest med lagom resande på 3 eller 4 dagar fjöras plågar; men det skall man ackta, at den som med en sådan god Ren fjörer så hårt och lång wäg, så dåger den Ren sedan aldrig mera til at löpa; ty han hafwer tagit öfwer sina wanliga krafter. Så kan nu ingen annan utwäg finnas, huru Lapparne aldra först under sina händer hafwa fått Renar, utan det de hafwa fångit wilda Kalfwar, och gjort dem

dem tama, de där sedan hafwa allstrat och för-
 ökt sig. Til 5 år gifwa Lapparne sina Re-
 nar Namn. En som Han är, *Masculus*,
 på första året heter han *Kalf* eller *Mees*, an-
 dra året *Orack*, tredje året *Vuorsu*, fjerde
 året *Kåfott*, femte året *Nimi Låppu* h. e.
 Namnlös: Allsedan kalla de snöpta Orar,
 men osnöpta *Hirvas*. De som Honor äro,
Femella, *quasi in distinctionem Masculinæ*
et Femininæ, första året kalla de *Vajen* *Kalf*,
 andra året = = (*). Or = *Kalf* war snöpa de
 på andra året, då han heter *Orack*; men de
 som mycket hafwa Renar, på tredje året,
Vuorsu, för den orsaken full, at hans hals
 blifwer stark och tjock medan han osnöpt är,
 til at draga stora Låg, Aekiar och tjödra med.
 Den snöpningen eller *Castratio* sker rätt snart
 och behändigt, at Lappen tager sin *Orack* eller
Vuorsu, binder honom, tager någon slarfwä,
 binder om och så tuggar sönder *testiculos*:
 därmed är *Castratio* gjord, och de Renar dö
 aldrig af en sådan Castration. Jag hafwer
 N:o IX. sagt, at en Lapp, ehuruwäl han haf-
 wer mera eller mindre Renar, han får icke
 hafwa öfwer alla *Vajorna* mera än en *Hir-*
was; är det flera så stänga de hwarandra
 ihjäl; dock de förmögne Lappar som på Re-
 nar behåldne äro, de hafwa flera *Hirvas*

(*) Här är i Originallet rum lemnadt, och de öfriga
 namnen på Honorna förbigångne.

osnöpta, och låta dem wara osnöpta til fjerde året, på det, at halsen warder tjock och stor, då slagtar han dem, och får mera föu huden; men i Brunst-tiden måste han hålla dem fast, så at de icke få stängas och dråpa hwarandra. Det är och underligt, at de Creaturen slå och stängas sig imellan, ja, och understundom springa med hornen på människor; efter det de hafwa ingen galla, utan allenast en liten swart rand uti Lefren, lika som det skulle wara galla, är likwäl icke så bitter til smak som galla. En gill Ren, besynnerligen *Peurack*, som af wild Ren allstrad är blänning, uti fjörandet, enär han blifwer sticken, och får intet springa fort efter sin egen wilja (det mycket farligt är åt den som efter honom sitter) då wänder han sig om och klappar Karlen med Klöfwarne; men han måste då wända pulke-botten upp, som han åker uti, och ansigtet neder, eljest slår Ren sönder hufwudet på Karlen. Detsamma är mig händt, at Ren fick intet springa som han wille, wände han om och gaf mig et slag med Klöfwen, däraf jag nog hade låta balbera mig; Ren låt jag Lappen taga fast och föra efter sig. Men Ren wille springa om honom fort och slog några gånger Lappen uti sin Pulka; men den som får en lat Ren för sig til fjöra, han kan intet wärre begära; ty han måste slå och arbeta sig trött på honom.

XI. *De Aucupio et Piscatura.*

Om Fiskeri och Fogel = Fångeri.

Dogelige Foglar til Människjors föda uti Lappmarcken, om Winteren, äro inga andra, än Fjäll = Ripor, så stora som en liten Höna: Om Winteren äro de snöhvita, om Sommaren grå, något spaka, särdeles när det snögar, goda til fånga med snaror: Då vår på Landet är, så wanckar mycket sådane foglar; men är god årswäxt, finnes intet många af dem.

Fjäder = Foglar äro inga uti Lappmarck, särdeles där Fjällar äro, utan Wårtid in Martio och Aprili, flyga de ifrån stora Skogar, som på den Södra sidan om Fjällar äro, til Norrige och *ripas oceani*, där swalka sig öfwer den heta Sommaren; då weta Lappar hwar uti Fjällar deras hwilo = ställen är, där upgilra de snaror och fånga dem. De tråta sig imellan ofta om sådana fogel = ställen. Rof = foglar äro de: Korpar, Ugglor mindre och större, Falckar stora, och Ornar som spanna och äta deras Ren = Kalswar och Får, de som sådana Creatur några hafwa. Sages ock, at en stor Orn dräper en Ren, spanner sig fast uti halsen, och med wingarne fördärwar ögonen, så at Ren måste warda honom til rof.

Om Sommareu wankar uti Lappmarek
 nog sommar-foglar, Swanor, Gåß, Ander
 åtskillige, Knipor, Swartor åtskillige, Lom-
 mar större och mindre ic. De fastna på Näs-
 ten, som de för Fiskar utlagt hafwa; deras
 Ägg få de uti kniphåckar, som de sjelfwa
 upfatt hafwa, eller eljest uti marcken finna.
 Fiskar äro der: Gäddor, Sil, små och sto-
 ra af åtskillig art, Abbor, Mört, Harr,
 Rödning uti Fjäll-Tråskan, sådan som uti
 den stora Sjön Wätter uti Östergjötland
 wankar: Lakar och Ähl är där med; men
 de kunna intet fiska dem: Gids och Bra-
 zen få de ganska sällan. På Norr- sidan
 Fjällar, där starka Elfwor ifrån Fjällar fal-
 la til Norrige, såsom den Elfwen, Alten, och
 Teno Elf, där få de Lax, honom skära de uti
 Remmar och strångar, osaltad, och sedan häng-
 gan uti särdeles hus, som därtill upfatt är,
 der wädret fritt igenom blåser, och Solen in-
 tet kan skina på: Sådan strång Lax är god
 och smakar rätt wäl. Fiske-Redskap hafwa
 de intet annat än Not och andra små Nät,
 lika som i Sverige. Gud hafwer ock så fö-
 resett Lapparne, at när Fisken uti det ena Trå-
 sket igenwänder leka, så begynner han i det andra
 tråsket, tredje och sjerde, så at de hinna föra sin
 Not-Redskap ifrån det ena Tråsket til det
 andra.

XII. *De Victu.* Om Spisningen.

Lapparnes bästa och delicat Spis är Ren-*Rjött*, *Märg*, *Tungor*, *Ost* och *Mjölck*: Bästa *Ostar* göras om *Sommaren*; *Höste*: *Ostar* äro intet så feta, men *Höstemjölken* låta de måst uti *Byttor* och *Ren-*Magan**, *håmta blå-bär* och *Kråke-bär* däruti, och låta så frysa ihop. Om *Winteren* wärmer han det litet för eld: så mycket han där af äta wil, skafwer han med en *sked* därur. Det är ock *androm* som där resa en *läsk-mat*, ty *Ren-Mjölck* och *Ost* är en *stadig spis*, där på man länge *fasta* kan. *Rjött* och *allahanda Fisk*, både *tort* och *färskt*, är deras *dagliga Måring*, dock *alt osaltadt*. De *fattige* *Lappar* låta för *salt*, *Fiske-galla* uti *Rok-Rittelen*. Om *Wåren* finna de mycket *Fogel-ägg*, af *Swanor* och *andra Foglar*, *fastna* och *Sjö-Foglar* uti deras *Mät utlagda*, sådant *kommer* *alt dem til måtta*, så at de om *Sommaren* *lida ingen nöd*. Om *Winteren* när mycket *Fjäll-Ripor* *wankar*, då *tryter* dem *intet stort*. *Lappen* han *äter* *mycket*, han *sköter* *intet*, *hwad* *til* *andra målet* *lämnas skal*, *allenast* *måste* han *få* *sin maga full*. *Min Lapp-tolck* som *helf icke* är en *Lapp*, han *reste* en *gång* *med* *tre unga Lappar*, *tre dagar* *imellan* *två Byar*, och *Maten* *begynte* *tryta* *för* *Lapparna*, då *fingo* de *skjuta* en *wild*

wild Ren, den begynte de fokä. Tosken är en gång deraf och lade sig; men han swor deruppå at de tre Lappar äto hela den nat- ten: när den ena Kittelen war kokad satte de annat på, så at om morgonen af hela Re- nen icke mera war qwar är halsen, hufvudet, benen och fötterna. Det andra äto de utan salt. Men Lappen i nödsfall tröster länge fasta och hungra, 2, 3, 4, 5 dagar. En liten och bukot Lapp, hafwer jag känt wid Teno Elf, där de så Lapp, at han sjelf för mig be- kände, det han uti et mål äter en stor fet Lapp ensam. Behåidne Lappar kjöpa Bröd, Mjöl och Salt af Bergare, så mycket de behöfwa hela året. Mansfolken hos dem kokar, särdes- les Rens- och Björn- kjött, lika som Qwins- norne för deras naturliga fel och swaghet skull, intet wore värde sådant at handtera.

XIII. *De Amictu.* Om Klädebonaden.

Alle Lappar bruka enahanda wis på klä- der, såsom långa håsor, ther både byxor och strumpor sammanhänga, alt neder til skon, såsom Dalkarlar hafwa; men Lappar hafwa intet så tränga byxor som the, utan något wi- dare, både af walmar och der utan på af Ren-billingar, skinnbyxor, dem linda de ihop med skorna, at ingen snö inkommer. Sammalun- da med wackra Snören, främst om armarna, bin-
der

der han igen. Sådana något wida Kostor, af walmar eller klåde, bruka de, som Finske Bänderne på landet, såsom de ock uti alt, med kläder, hafwa Finskt maner, förutan de trånga Påskar, som de göra af Ren, Kallskin och armarna af Billingar, at han med möda den på sig drager. En sådan Påske, eller Påls, bruka de måst på resor och Jagt. Han är warm om Winteren, men om Sommarren uti hettan kylar. Ehwarest han om Winteren kommer til natt-herberge drager han den af sig, wänder honom om, Kjört: gålen ut, som til Kroppen warit hafwer och håret in, breder öfwer natten ute på Snön: om morgonen går han naken ut och drager honom på sig igen, intet annat Plagg under: Där med är han hela dagen så warm, at han klagar om swetten. Muddar som Lappar gjöra, äro allestädes kunnige, dem draga de sjelfwe tcke ofta, utan försälja bort. Sina Qwinnor pryda de något bättre, alt med klåde (de som så hafwa råd) ehwad färga det är, för utan swart färga wilja de intet draga. Kjortlar hafwa de sida, alt som Qwinnfolk i Sverige; men Tröjan hänger i hop med Kjortelen, besatt med hwita och förgylta silfwer-malior. Sedan hafwer hen en bröst:duk all öfwersatt med förgylt Silfwer. Det binder hon för bröstet, låß därmed wara nog grann och häf. Sådane kläder draga de om Marknads

nads-tider alla dagar, och hemma på Helges Dagar; men den fattige får intet så låta. Lapp-hustrur och alt Dwinsfolk hafwa långa Byxor, alt åfwen som Mansfolck, för den djupa Snön skull, som de uti wada måste. Alt skinn och andra kläder sy Lapperstor hself, intet Mansfolck. Andra Skräddare och Skinnare hafwa de intet (*).

XIV. De Itinoribus. Om Resor.

Lapparne gjöra sina Resor allenast til Norrige, om Wintern med Fjörande, om Sommaren med gångande: Hafwer han med sig något til föra, tager han med sig några Renar och binder sina *sarcinas*, (byxor) och små Barn på bägge sidor om Ren-Ryggen; ty en Ren på ryggen bär intet något tungt. Neder på Landsbygden resa de med, allenast somliga om Wintern, somliga med sina Häpar om Sommaren; ty de äro snält folck uti förbar. Måst deras Resor äro uti hemsthor och uti jäktande, på hwilka Resor, om han ifrån sit Bagage råkar så långt komma, at han den Natten dit icke hinner, så binder han sin Ren til åta och bärar sig hself uti snödrifwan, lika som en Mullwad, där ligger han uti sin Påske så warm, lika som uti det warmas

(*) Detta liknar nog Kamtschackalerna. Se Lärda Tidn. 1771. N:o 94. pag. ult.

warmaste hus. Men där de på stora Sjätt råka uti urväder och storm, så at de icke se upp, eller weta sin kosa fram, då måste de blifwa på samma rum, lägga sig neder, låta snön yra på sig, wäl en eller två alnar djup, efter som yrwädet länge warar. Det samma händer esom oftast våra Borgare, som öfwer de stora Själlar til Norrige och Wästersjön resa, at de under snön så ligga måste; men där en Lapp hafwer något til at kräfwa af andra, wore det icke mera än en dunt Brännwin, en Riksort, eller half Riksdaler, kjör han wäl derefter 20, 30 eller 40 Milar.

XV. De Hospitalitate. Om Gåstfriheten.

Alle Lappar äro mågta Hospitales och gifwilde emot de främmande. Kommer til honom en känd eller okänd, så gifwer han mat, sådant han hafwa kan. Först en främmande kommer til honom, om hans måltids tid icke är så när, så tager han fram tort kjött, torr fisk, ost, mjölk ic. steker och wärmer det för elden, gifwer den resande äta. Det Falla de Tulischo. När måltiden blifwer och kofningen kommer fram, så äro de alle delaktige. Hafwer han Brännwin, gifwer han med. Sina gamla Föräldrar akta de wäl och föda dem hos sig: Aldrig släppa dem ut på wägar til at wrakas. Fattiga

Fattiga hysa de gerna och hafwa dem hos sig några månader, halft eller helt år. Sedan föra de honom til någon annan By med Renar, ty om Wintren kan ingen gjöra der någon fotresa, eller wada den djupa Snön. Eljes äro de ock bewägne, til at hjelpa alla wägfärande med Renar, såsom Borgare och andra.

XVI. *De Mercatura.* Om Köpenstapen.

Uti Handel äro Lappar kloke, dyre och bedrägelige; får han weta hwad et stycke kostar uti Stockholm, så wil han hafwa det för samma Kjöp. Dansedt det allmännelig menas, at Lappen är ensaldig och låter fixera sig; nej, utan Kjöpmannens skall akta sig, at Lappen icke fixerar honom med orätt wigt, flård gods, slå watten på torr Fisk för wigten skull, tenja ut Krens hudar &c. De Norska, stackare, narra de mycket, at när Nien dörr, får han honom och födrer köttet til Norrige, säger sig sielf honom slagtat hafwa och tager därföre igen goda Riksdalrar och andra dugliga waror. Det samma bjuda de wäl til med alla andra, som med dem något at beställa hafwa. Om en ung Borgare först kommer til Lappmarken, som icke wet af deras streck, han skal icke mycket rosa sin marknad; ty Lappen uti Tornå och Kemi handlar alt hemligt:

om

om han hafwer något dugligt, som kan wara en röd Råf, Otter, Björnhud, Bärghskin &c. Det biuder han hemligen åt många, på det han å köpet gratis får dricka Brånwin hos alla; men sjelfwa waran hafwer han intet med sig. Somlige säga sig hafwa något och hafwa dock intet, likwål får han Brånwin. För 2 år sedan kom en ung Borgare til Lappmarknad som hålles *tempore Pauli in Januari*, kommer en fattig Lapp til honom och säger sig hafwa Sumbel Skin til sälja, det är Bayehud, som kostar en Riksört; Borgaren tänckte det skulle vara någon kostelig Willwara, efter det så kosteligit namn hade. Han plågar Lappen i 4 dagar. När de då fara til Lappens Skogsbod och bese det härliga skinnets, då är det en elak Bajehud. Således äro Lappar bedrägelige, der de kunna til wåga komma. De Waror som Borgare föra til Lappar, äro: färgade Klåde, Walmar, Lärst, Blaggarn, Hampa, Brödd, Smör, Mjöl, Salt, Barcka-Hudar, Järn-Smide, Råf-Saxar, Yxor, Brånwin &c. Och taga igen af dem Rens-Hudar, Rödd-Råfwar, torr Fisk &c.

Lappens handel är så, at Borgaren första gången skal borga honom så mycket han behöfwer; annat år därefter betalar han: på kommande års betalning måste Borgaren honom åter

creditera och altså är ifrån år, eljest kan han

intet Komma til handel med honom, Lappen; så länge låta de således, at Lappen antingen dör, eller så kommer af sig, at han intet hafwer betala med; så måste Köpmannen mista alle det resterar. Uti Räkningen kan intet Lappen fela; efter de intet kunna skrifwa, så hafwer han en Karfstock, sådan som på Bällhuset wanckar eller brukas, därpå får han så många wägar (half Riksdaler) som han skyldig är, och sätter sit Bo-Märke därhos, det klyfwer han i två delar, det ena får han åt Borgaren, den andra delen behåller han sjelf.

XVII. *De Habitudine.* Om Gestalten.

Eit et beslut, som här förmålas skulle, är, at Lappar äro mest smått folck, så wäl Qwinnor som Män, somlige medelmåttige; många finnas icke rätt store ibland dem. Alle hafwa de swart hår, hwilket orsakas af röken, som de både Winter och Sommar wistas uti. Allenast en ung Lapp hafwer jag sedt, som hade gult hår. Måst äro de skorswoge; ty de twätta sig sällan och intet ryckta eller borsta hufvudet. Om Kroppen äro de rätt hwitete. Eljest äro de wäl skapade, så ock deras Qwinfolck woro nog wackra människor, om de i röken icke så wistades mycket. Mest hafwa de en lång och hängande haka, så at de

ifrån

från andra Qwinnor wäl kunna åtskiljas, at hon är en Lappiska. De äro ock breda i ansigtet under ögonen; dock icke wanfkapelige. Sluge och snälle äro de Qwinfolck at sömma och krusa med Ten = arbete, på skin och kläder: Manfolck at gjöra och slögda af Trå och ben, hwad de willa; så at om en Lapp wore hos en Konst = Måstare, skulle han snart fatta in konsten. Ehuru smått folck de äro, så äro de likwäl starcka och lätta, durhastiga, på resor och uti annat arbete tålige.

Detta berättadt om Tornå och Kemi Lappar. Är något differens imellan dessas och andra Lappars mores och andra particularia, der jag icke har warit, det berätta de gode Herrar och Pastores, hwilkom det pålagt är.

Jag önskar nu Lapparna widare uplysning och god Lycko til detta werket.

Tornå den 20 Jan.

Anno 1672.

JOHAN TORNÆUS.

Anmärkning.

Sil Förteckningen på de i Företalet uppräknade Skrif-
ter, angående Lapparna, kunna följande bifogas:

1. *Voyage de Laponie, par M. Regnard. Oeuv. de M. r Regnard, (Paris 1750, 12:0) Tom. I. p. 63, 203.* Denna Resan förrättades år 1681 af Herrar De Fer-
court, de Comberon och Regnard, hwilke til åminnel-
se af sit wistande här, uti Zuekas: Järfwi Kyrka och
wid Tornå: Träst lemnat efter sig dessa werser:

Gallia nos genuit, vidit nos Africa, Gangem
Hauſimus, Europamque oculis lustravimus omnem,
Caſibus & variis acti terraque marique,
Hic tandem ſtetimus nobis ubi deſuit orbis.

2. Beskrifning om Staden Torne och om Mid-
nats: Solens lysande derstädes, samt underrättel-
ser för Sjö:farande i Botniska wiken. Jämte An-
märkning öfwer tiden af isgången uti Torne: Elf.
Båda dessa äro af Herr Direct. *And. Hellant* och Tryck-
te i Hans Almanachor, för åren 1744 och 1748. Stock-
holm hos L. L. Grefing. Se Herr Biblioth. *J. Björnstier-*
nas Förteckning på Swenska Calendarier, p. 78. 82.

3 *Knud Leems*, Profefor i det Lappiske Sprog, Bes-
krifvelse over Finmarkens Lappar, derer Tunge-
maal, leverne och förrige afguds dyrkelse, uplyst med
mange Raabberstycker: med *J. E. Gunneri*, Biskop over
Eronhiems Stift, og S. S. Theol. Doctor, anmärknin-
gar; och *E. J. Fenssen-s* Justitz Raad, General:Kirke-
Inspector och Cancellie: Secretaire, afhandling om
de Norske Finners och Lappers hedenske Religion.
Köpenhamn in 4:to Tr. hos G. G. Salikath 1767. 544
sidor på Danska och Latin. Jämte 100 Kopp:st. Dedicat.
til Hans Maj:et Konung. i Dannemark år desutom tilli-
ka med Titulen 14 sid. Företalet med innehåls Registret
20 sid. *Fenssens* Tractat utgör för sig sjelf 82 Sid. och
wid 3 sidan finnes en Lapp:Drumma (Tympanum Runi-
cum) eller Rune: Bomme afritad.

Exemplaret Kostar 1 Dalcr 16 öre Kopp:mt.

Geo. T.
Po. M. Smit.

